

«Жаңа Қазақстан – жаңа адвокатура»

2022-2025 жылдарға арналған

қазақстандық адвокатураның даму

ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ

1 бөлім. Мықты адвокатура

2 бөлім. Тәуелсіз адвокатура

3 бөлім. Адвокаттың тәуелсіздігі

4 бөлім. Адвокаттық қоғамдастықтың сот жүйесін реформалау жөніндегі ұсыныстары

5 бөлім. Адвокаттық қызметпен айналысуға үміткер азаматтарды аттестаттациядан өткізу

6 бөлім. Адвокаттың процессуалдық мәртебесін көтеру

7 бөлім. Адвокат - жоғары ақылы мамандық

8 бөлім. Адвокаттардың кәсіби этикасы

9 бөлім. Адвокаттардың кәсіби біліктілігін арттыру

10 бөлім. Адвокаттық қызмет нысандарын кеңейту бөлігінде адвокатураны жаңғырту

11 бөлім. Адвокаттарға қатысты әлеуметтік және салықтық әділдік

12 бөлім. Адвокаттық рәміздер мен наградалар

13 бөлім. Адвокатураны цифрландыру

14 бөлім. Адвокаттар мен бұқаралық ақпарат құралдары

15 бөлім. Кәсіби және халықаралық ынтымақтастық

16 бөлім. Адвокатура негізінде бірыңғай өзін-өзі реттейтін ұйымды енгізу - мықты адвокатураға апаратын жол және халықаралық стандарттардың талабы

ҚОРЫТЫНДЫ

КІРІСПЕ

Конституцияның 1-бабына сәйкес, Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде бекітеді, оның ең жоғары құндылықтары адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады.

Конституцияның 13-бабына сәйкес, әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Заңда көзделген жағдайларда заң көмегі тегін көрсетіледі. Конституцияның 16-бабына сәйкес ұсталған, тұтқындалған, қылмыс жасады деп айыпталған әрбір адам тиісінше ұсталған, тұтқындалған немесе айып тағылған сәттен бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалануға құқылы.

Көрсетілген ережелерді сапалы іске асыру едәуір дәрежеде адвокатураның қызметіне байланысты, ол «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» ҚР Заңының (бұдан әрі – кәсіби заң) 31-бабына сәйкес, мемлекет кепілдік берген және Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген өз құқықтарын, бостандықтарын сот арқылы қорғауға және заң көмегін алуға адам құқықтарын іске асыруға жәрдемдесуге, сондай-ақ дауды бейбіт жолмен реттеуге жәрдемдесуге арналған.

Адвокаттардың заң көмегін көрсету жөніндегі қызметін ұйымдастырумен әрбір облыста, республикалық маңызы бар қалаларда және астанада жұмыс істейтін аумақтық адвокаттар алқалары айналысады.

Адвокаттар алқалары коммерциялық емес, тәуелсіз, кәсіби, өзін-өзі басқаратын және өзін-өзі қаржыландыратын республикалық адвокаттар алқасының құрылтайшылары болып табылады.

Сонымен қатар, қазақстандық адвокатура бүкіл әлемдегі басқа да осындай институттар сияқты мемлекеттің құқықтық жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады және оның қызметі заңнамамен реттеледі. Адвокаттарға жүктелген

білікті заң көмегін көрсету жөніндегі конституциялық-құқықтық міндеттің тиімді орындалуы мемлекеттің күшті және тәуелсіз адвокатураны дамыту үшін жағдай жасауына тікелей байланысты. ¶

Қазіргі уақытта адвокатураның тарихи мүмкіндігі бар, себебі мемлекет басшысы адвокаттар қызметіндегі өзгерістерге бағдарламалық бағыт берді. Қазақстан Республикасының Президенті 2021 жылғы 25 ақпанда Қоғамдық сенім ұлттық кеңесінің V отырысында сөйлеген сөзінде *"Құқықтық мемлекеттің мықты және тәуелсіз адвокатураны құрылуы мүмкін емес. Мемлекеттік аппараттың тиімділігі едәуір дәрежеде азаматтар мен кәсіпорындардың құқықтары мен мүдделерін кәсіби қорғау үшін мүмкіндік жасаумен байланысты. Елдегі кәсіпкерлік және инвестициялық белсенділік деңгейі де осыған байланысты. Сондықтан бұл жерде адвокаттардың рөлін асыра бағалау қиын"* деген болатын.

Ел Президенті 2021 жылғы 1 қыркүйектегі *"Халық бірлігі мен жүйелі реформалар - елдің өркендеуінің берік негізі"* атты Қазақстан халқына Жолдауында: *"Азаматтардың құқықтарын қорғай отырып, құқық қорғаушылардың, оның ішінде адвокаттардың құқықтарын да ұмытуға болмайды. Олардың қызметінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, олардың жұмысына кедергі келтіретін заңсыз әрекеттердің жолын кесу керек"* делінген.

Қазақстандық адвокаттардың бар проблемаларын ескере отырып, озық әлемдік тәжірибеге негізделген осы Концепция мемлекет басшысының жоғарыда көрсетілген бағдарламалық бағыт бағдарын әзірлеп, дамытуға қабылданды. Осы Концепцияда шешуді талап ететін проблемалардың ішінде мыналар:

1) сот процесінде адвокат пен прокурордың нақты жарыспалылығын және тең құқықтылығын қамтамасыз ету;

2) дәлелдемелерді жинау, заңмен қорғалатын құпиялардың әртүрлі түрлеріне жататын ақпаратқа қол жеткізу жөнінде нақты құқықтар беруді қоса алғанда, адвокаттардың іс жүргізу және институционалдық мәртебесін нығайту;

3) мемлекет кепілдік берген заң көмегін ұсыну жөніндегі бағдарламаға қатысатын адвокаттардың тиісті еңбекақысын белгілеу;

4) **регламенттеуді жақсарту** және адвокаттық қызметтің жаңа нысандарын енгізу;

5) адвокаттардың қорғалуы мен қауіпсіздігі, адвокаттық құпияны сақтаудың мызғымастығы мәселелерін қоса алғанда, адвокаттық қызметке нақты кепілдіктер беру;

6) адвокаттардың әлеуметтік және салық проблемаларын шешу;

7) адвокатураның өзін-өзі басқару ұйымдары мен органдары жұмысының тиімділігі мен кәсіптік беделін көтеру.

1 бөлім. МЫҚТЫ АДВОКАТУРА

Заң шығару, атқару және сот билігі органдарында адвокаттардың мүдделерін ілгерілету және құқықтарын қорғау үшін адвокатура өз ұйымдарын нығайтуды және өзін-өзі басқару органдарының тиімділігін арттыруды қажет етеді.

Мықты адвокатура - бұл бірінші кезекте адвокатураның мықты ұйымдары. Адвокатураның негізгі проблемаларын шешу орталық мемлекеттік органдармен тығыз ынтымақтастық және өзара іс-қимыл кезінде мүмкін болатындығын ескере отырып, Республикалық адвокаттар алқасын биліктің барлық деңгейінде еліміздің барлық адвокаттарының мүдделерін ілгерілетуге және құқықтарын қорғауға қабілетті ұйым ретінде қалыптасуы нәтижесінде адвокат мамандығы құрметті, қорғалатын, жоғары ақы төленетін, тәуелсіз және нақты процестік және институционалдық берілген болуы үшін аса маңызды мәнге ие Республикалық адвокаттар алқасы мемлекет адвокатураға қатысты ғана емес, сот жүйесі мен құқық қорғау органдарына қатысты қабылдайтын барлық шешімдерге ықпал ету мүмкіндігіне ие бола алады.

Осыған байланысты Республикалық адвокаттар алқасы өз өкілеттіктері шеңберінде мемлекеттік органдардың адвокатураға қатысты ғана емес, сот жүйесі мен құқық қорғау органдарына да қатысты шешімдер қабылдауына қатысу мүмкіндігіне ие болуға тиіс. Ол үшін келесі өзгерістер енгізілуі тиіс:

1. Республикалық адвокаттар алқасының органдары

Адвокаттық алқалардың Республикалық конференциясы. Бүгінгі күні Республикалық адвокаттар алқасының жоғары органы кемінде екі жылда бір рет шақырылады. Мұндай жағдай өзгертілуі тиіс. Республикалық адвокаттар алқасының барлық органдары өз қызметі туралы жыл сайын республикалық адвокаттар алқалары конференциясының алдында есеп беруі тиіс. Жоғарғы орган айрықша күзіретінің аясында кадрлық өзгерістер бойынша және басқа да маңызды мәселелерге қатысты жедел шешімдерді қабылдауы тиіс.

Егер жоғары органның күн тәртібіне жасырын дауыс беруді өткізуге байланысты шешімдер қабылдау кірмесе, жылына кемінде бір рет адвокаттар алқаларының республикалық конференциясын өткізу тиімді болып көрінеді.¶

Төралқа (Президиум). Төралқа - құрамына аумақтық алқалардың сайланған өкілдері кіретін, Республикалық адвокаттар алқасының алқалы атқарушы органы болып табылады. Аумақтық алқалар өз өкілдерінің Төралқа отырыстарына келуін бақылауға алуы және отырыстар жүйелі түрде өткізіп алынған жағдайда оларды ауыстыру мәселесін пысықтауы қажет. Төралқаның жекелеген мүшелерінің Республикалық адвокаттар алқасы төрағасының орынбасарлары ретінде оның ағымдағы қызметін жүзеге асыруға қатысуы тиімді болып көрінеді. Төралқа адвокатура мәселелерін шешу бойынша өз көзқарасын белсенді түрде ұсынуы және қызметтің әртүрлі бағыттары бойынша ұйымдастырушылық іс-қимыл жасауы қажет.

Төраға. Республикалық адвокаттар алқасының Төрағасына лауазымы бойынша Төралқаның отырыстарында төрағалық ету жөніндегі жұмысын ұйымдастыру және оның шешімдерін орындау жөніндегі міндеттер жүктеледі.

Осыған байланысты Республикалық адвокаттар алқасы төрағасының мәртебесін оның төралқасының төрағасы ретінде заңнамалық бекіту жөнінде ұсыныстар енгізу арқылы төрағаның мәртебесі мен өкілеттіктерін аумақтық адвокаттар алқалары төралқаларының төрағалары мәртебесімен үйлестіру ұсынылады.¶

Демократияның қағидаттарын ескере отырып, төрағаны бір жылдық төрт жылдық мерзімге сайлау туралы ереже сақталуы керек. ¶

Төраға осы Тұжырымдаманың ережелерін іске асыру, адвокатураның жүйелі проблемаларын шешу үшін, сондай-ақ қылмыстық процесті жүргізетін органдардың адвокаттарға қатысты барлық заңсыз іс-әрекеттерінің, оның ішінде соттардың адвокаттарға қатысты шығарған жеке қаулылары мен жеке ұйғарымдары фактілерінің есебін жүргізу үшін және жоғары тұрған сот сатысы істі қайта қарау барысында шағым жасалған жеке ұйғарымның негізсіз шығарылғанын анықтаған жағдайда Республикалық адвокаттар алқасының аппараты мен жұмыс органдарының жұмысын ұйымдастыруы тиіс.

Осындай әрбір жағдай бойынша кінәлілерді жазалауға қол жеткізу, сондай-ақ олар туралы сот жүйесінде және құқық қорғау органдарында кадрмен жоғарылату мәселелерімен айналысатын уәкілетті мемлекеттік органдарға хабарлау қажет. Мұндай есепке алудың деректері сондай адамдардың адвокаттар алқаларында міндетті тағылымдамадан өтуі кезінде де назарға алынуы тиіс.

Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия. Адвокаттардың заңсыз қол сұғушылықтардан және олардың кәсіби қызметіне кедергілерден қорғалу деңгейі көбінесе осы комиссияның өз қызметін сапалы орындауына байланысты болады.¶

Әрбір адвокат өзінің құқықтарын қорғайтын ұйымы бар екенін білуге тиіс. Мемлекеттік биліктің әрбір өкілі Республикалық адвокаттар алқасы өз комиссиясының атынан адвокаттардың құқықтарын бұзғандарды жауапқа тарту үшін барлық қажетті заңды шараларды қолданатынын білуге тиіс.

Комиссия құрамына барлық аумақтық адвокаттар алқаларының адвокаттары кіруге тиіс. Комиссиядағы адвокаттардың қызметін бекітілген шығыстар сметасына сәйкес Республикалық адвокаттар алқасы көтермелеуге тиіс. ¶

Комиссия төрағасы Комиссия қызметін ұйымдастырумен қатар адвокаттарға қарсы жасалған бұзушылықтарды жүйелеуді жүзеге асырып, кінәлі адамдар жауапқа тартылуы үшін мемлекеттік органдармен өзара іс-қимыл жасауы керек. Сонымен қатар оның міндетіне Заң жобалау қызметіне қатысу, арнайы құрылған жұмыс топтарының құрамында мемлекеттік органдармен өзара іс-қимыл жасау, ішкі нормативтік құжаттардың жобаларын дайындау және Республикалық адвокаттар алқасының төрағасы мен Төралқасының адвокаттардың құқықтарын қорғауға байланысты өзге де тапсырмаларын орындау кіреді.¶

Аталған өзгерістердің нәтижесінде адвокатурада тұрақты және жүйелі негізде жұмыс істейтін комиссия болады деп күтілуде, оның өз қызметінің нақты регламенттері болады, өз тәжірибесі мен практикасын жинақтайды, сондай-ақ адвокаттардың құқықтарын қорғау жөніндегі әдістемелік ұсынымдарын шығарады. Адвокаттардың құқықтарын барлық ықтимал бұзушылар олардың комиссияның үйлесімді және дәйекті жұмысымен бетпе-бет келетінін білетін болады.

Ғылыми-консультативтік кеңес. Бұл кеңес қаржыландырудың жоқтығынан өз қызметін тиісті дәрежеде жүзеге асыра алмады. Сонымен қатар, Республикалық адвокаттар алқасы өз қызметінде ғылыми-консультативтік қолдауды өте қажет етеді.

Республикалық адвокаттар алқасы апта сайын қысқа мерзімде әрекет ету талап етілетін мемлекеттік органдардан нормативтік құқықтық актілердің, жоспарлардың, тұжырымдамалардың және өзге де бастамашылық құжаттардың көптеген жобаларын алады. Ұсыныстарды талқылауға қатысатын жекелеген бастамашыл адвокаттардың қызметі жағдайды өзгертуге қабілетсіз.

Кеңестің төрағасы мен мүшелері мамандықтың маңызды мәселелері бойынша адвокатураның ұстанымын әзірлеу үшін сараптамалық қорытындыларды жедел әзірлеуге, нормативтік-құқықтық актілердің жобаларын әзірлеу жөніндегі жұмыс топтарының құрамына қатысуға, адвокатураның ішкі нормативтік құжаттарын әзірлеуге тиіс. Кеңес төрағасының тиімділігін арттыру үшін Кеңес төрағасын Төралқа мүшелерінің бірінен Республикалық адвокаттар алқасы төрағасының орынбасары мәртебесін бере отырып, тағайындау орынды болып табылады.

Кеңестің қызметін Республикалық адвокаттар алқасының Төрағасы мен Төралқасы үйлестіруі тиіс.

Кеңес норма шығармашылығына және ішкі актілерді әзірлеуге қатысудан басқа, адвокаттық қызметті әдістемелік және ақпараттық қамтамасыз ету жөніндегі заңның 68-бабында көзделген бейінді функциялардың іске асырылуын қамтамасыз етуге, заңнамаға және құқық қолдануға мониторинг жүргізуге, адвокаттық қызмет бойынша әдістемелік құралдар шығаруға, сот және құқық қолдану практикасына шолулар жасауға, адвокаттық қызметті реттеудің барлық маңызды мәселелері бойынша заңдық қорытындылар мен ұсынымдар дайындауға және бұл бағыттағы жұмыс тұрақты, жүйелі және ғылыми негізделген болуы тиіс.

Кеңес адвокаттар мен олардың бірлестіктерінің пікірлері мен ұсыныстарын есепке алу жүйесін ұйымдастыруға және оларды корпоративтік күн тәртібін қалыптастыру мен іске асыру мәселелерін талқылауға қатысуға тартуға тиіс. РАА Төралқасы мен кеңес адвокаттық қызмет пен адвокатура мәселелері бойынша ғылыми зерттеулер жүргізуге қолдау көрсетуі, осы кеңестегі адвокаттардың қызметі бекітілген шығыстар сметасына сәйкес Республикалық адвокаттар алқасы көтермелеуге тиіс.

Адвокатураның тәртіптік комиссиясы. Кәсіби заңнаманың 73-бабына сәйкес, адвокатураның тәртіптік комиссиясы Республикалық адвокаттар алқасының тәуелсіз органы болып табылады. Комиссия жұмысының жүктемесін

ескере отырып, оның сандық құрамын ұлғайту қажет. Бұл ретте комиссияда барлық аумақтық адвокаттар алқаларының адвокаттары қызметін жүзеге асыруға тиіс. Жұртшылық өкілдерінің қатарына ғылыми қоғамдастық өкілдерін де қосу қажет. Комиссия мүшелерінің қызметі шығыстар сметасына сәйкес Республикалық адвокаттар алқасының қаражаты есебінен көтермеленуге тиіс. ¶

2. Мемлекеттік органдар жанындағы қоғамдық және өзге де осыған ұқсас органдардың қызметіне қатысатын адвокаттар.

Республикалық адвокаттар алқасының мемлекеттік органдармен салыстыруға келетін аппараты мен ресурстары жоқ. Осыған байланысты, өз органдарының тиімділігін арттырудан басқа, осы тұжырымдаманы іске асыруға адвокатура мүддесі үшін қызметін қоғамдық негізде жүзеге асыруға ниет білдірген және мүмкіндігі бар адвокаттарды тарту және оларды мынадай құрылымдарға енгізуге қол жеткізу қажет: ¶

1) Қызметі адвокатураның мүдделерін, адам құқықтары мен бостандықтарын, құқық қорғау органдары мен сот жүйесін қозғайтын барлық қоғамдық кеңестердің және мемлекеттік органдар жанындағы өзге де осыған ұқсас органдардың құрамына. Адвокатураның өкілдері облыс орталықтары мен Республикалық маңызы бар қалалардағы барлық құқық қорғау органдары департаменттерінің жанындағы Қоғамдық кеңестер мен өзге де осындай органдардың құрамына енгізілуге тиіс;¶

2) адвокатураға, сот жүйесіне және құқық қорғау органдарына қатысты нормативтік құқықтық актілердің жобаларын әзірлейтін Парламенттің және мемлекеттік органдардың барлық жұмыс топтарының құрамына;

3) ҚР Жоғарғы Сотымен және ҚР Жоғары Сот Кеңесімен келісім бойынша сот жүйесінде құрылатын барлық негізгі комиссиялар мен өзге де осындай органдардың құрамдарына енгізілуі қажет.

Жоғарыда көрсетілген мақсаттарға қол жеткізу үшін заңнамаға өзгерістер енгізу қажет. Бұл ретте жоғарыда көрсетілген құрылымдардағы адвокатура

өкілдерінің қызметі Республикалық адвокаттар алқасы мен аумақтық адвокаттар алқалары тарапынан үйлестірілуі тиіс. Өкілдер өздерінің қоғамдық жұмысында адвокатураның мүдделерін басшылыққа алуға және осы Тұжырымдамада белгіленген мақсаттарға қол жеткізу үшін жеткілікті күш-жігер жұмсауға тиіс.

Республикалық адвокаттар алқасының осы тұжырымдаманы іске асыру шеңберінде оларға міндеттер қоюға және осындай органдардың құрамындағы өз қызметі туралы есепті талап етуге құқығы болуға тиіс. ¶

Жоғарыда көрсетілген органдарда қоғамдық негізде қызметін жүзеге асыратын адвокаттарды адвокатураның арнайы наградаларымен көтермелеу және мемлекеттік наградаларға ұсыну қажет.¶

3. Республикалық адвокаттар алқасының қосымша өкілеттіктері.

1. ҚР Үкіметінің Регламентіне адвокатураға, құқық қорғау органдары мен сот жүйесіне қатысты қаулылардың барлық жобалары міндетті түрде Республикалық адвокаттар алқасына келісуге жіберіледі деген ережені енгізуге қол жеткізу қажет. Бұл ретте Республикалық адвокаттар алқасының сараптамалық қорытындысы тиісті қаулы жобасына міндетті түрде қоса берілуге тиіс. Мұндай ереже ҚР Үкіметінің Регламентінде кәсіпкерлік субъектілерінің мүдделерін қозғайтын қаулылар қабылданған жағдайда «Атамекен» ҰКП-ға қатысты бекітілген.

2. Адвокатураның жай-күйі және адвокаттардың азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау жөніндегі қызметі туралы Ұлттық баяндаманы жыл сайын жариялау маңызды болып көрінеді.

Республикалық адвокаттар алқасы осы құжатта адвокаттардың проблемаларын, олардың құқықтарының бұзылуын, проблемаларды жою жөніндегі шараларды ашып көрсетуі, сот жүйесінің, құқық қорғау органдарының және заң көмегінің жүргізілген және жоспарланып отырған реформаларына қатысты адвокатураның ұстанымын көрсетуі қажет.

Баяндама Президентке, сондай-ақ Үкіметке, Парламент Сенатына және Мәжілісіне, Конституциялық Кеңеске және Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотына жіберілуге тиіс. Республикалық адвокаттар алқасы ұлттық баяндамада көрсетілетін проблемаларды шешу үшін мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылды қамтамасыз еткені жөн.

2 бөлім. АДВОКАТУРАНЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІГІ

Адвокатура құқықтық жүйенің ғана емес, азаматтық қоғамның да маңызды институттарының бірі болып табылады. Осыған байланысты халықаралық стандарттарға сәйкес келетін адвокатураның институционалдық тәуелсіздігін қамтамасыз ету үшін жағдай жасау аса маңызды болып табылады.

Адвокатураның институционалдық тәуелсіздігі деп адвокатураның заң мамандығы ретінде өзін-өзі басқаруы және мамандыққа қол жеткізу және одан шығару мәселелері бойынша шешімдер қабылдау кезіндегі тәуелсіздігі түсінілген.

Адвокатураның тәуелсіздігін қамтамасыз ету үшін Республикалық адвокаттар алқасын және аумақтық адвокаттар алқаларын ықпалды ұйымдарға айналдырудан басқа мыналар қажет:

1. Толыққанды өзін-өзі басқаруды енгізу. Ол үшін мыналар қажет:

1) Әрбір аумақтық адвокаттар алқасындағы республикалық конференцияға қатысу үшін делегаттарды таңдау адвокаттардың жалпы жиналысының немесе делегаттар конференциясының ерекше құзыреті болуға тиіс. Аумақтық адвокаттар алқасының конференциясына делегаттарды сайлауды өз қызметін заң консультациясында жүзеге асыратын адвокаттардың жекелеген жиналыстарында, адвокаттық кеңсенің серіктестері болып табылатын адвокаттардың жиналыстарында және өз қызметін жеке жүзеге асыратын адвокаттардың жиналыстарында өткізу қажет.¶

2) Адвокаттың адвокатураның өзін-өзі басқару органдарына сайлану және сайлану құқығы мызғымас болуы керек, сондықтан екі жүзден кем мүшесі бар аумақтық адвокаттар алқаларында адвокаттардың жалпы жиналыстары өткізілуі керек сияқты. Мұндай алқаларда делегаттар конференциясын өткізу, егер бұрын шақырылған адвокаттардың жалпы жиналысы оны өткізу үшін белгіленген кворумның болмауы себебінен өткізілмеген жағдайда ғана мүмкін болуға тиіс. ¶

3) Мамандықтың ең маңызды мәселелері бойынша шешімдер республикалық адвокаттық референдумдарда Төралқаның шешімімен қабылдануы керек, онда бүкіл қоғамның еркі анықталуы керек. Адвокаттық референдумдарды өткізу қоғамда және мемлекетте адвокатураның беделі мен рөлін арттыруға және қабылданған шешімдердің бүкіл адвокаттық қоғамдастық үшін маңыздылығын арттыруға оң ықпал етеді. ¶

2. Адвокатураның өзін-өзі басқаратын ұйымдарына адвокаттарға қатысты кәсіптік және тәртіптік іс жүргізуге рұқсат беруге байланысты мәселелер бойынша айрықша құзырет беру. Осы мақсатқа жету үшін адвокаттық қызметті лицензиялаудың күшін жоюға қол жеткізу қажет.

Мемлекет қабылдайтын бағдарламалар мен актілерде бәсекелестік ортаға мемлекетке тән емес функцияларды беру арқылы өзін-өзі реттеуді дамыту, сондай-ақ олардың артықтығына байланысты қысқарту көзделеді. Осы мәселенің өзектілігі Қазақстан Республикасының жаңа Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің қабылдануымен өсті, оның 52-бабында орталық және жергілікті атқарушы органдардың функцияларын міндетті мүшелікке негізделген кәсіпкерлік немесе кәсіптік қызмет саласындағы өзін-өзі реттейтін ұйымдардың әзірлігі расталғаннан кейін қамтамасыз етілуге тиіс өзін-өзі реттейтін ұйымдарға беру көзделген.

Адвокаттық қызметті лицензиялаудың күші жойылған жағдайда адвокаттық қызметті реттейтін нормалар мен өзін-өзі реттеу туралы заңнама нормаларының арақатынасы туралы мәселе пысықтауды талап етеді, өйткені мемлекеттік реттеу қазіргі уақытта екі нұсқаны ғана көздейді: лицензиялау немесе өзін-өзі реттеу.¶

Адвокатураның қабілеттілігін негіздеу және кәсіпке рұқсат беру функциясын дербес жүзеге асыру үшін:

- 1) кәсіби стандарттарды әзірлеу бойынша функцияларды тиімді орындау;
- 2) кәсіби ұйымның мүшелерінің белгіленген талаптарды сақтауын бақылаудың тиімділігін арттыру;
- 3) ұйым мүшелерінің клиенттері алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз ету тетіктерінің тиімділігін арттыру керек.

Осыған байланысты қысқа мерзімді перспективада бастапқы кезеңде мыналарға қол жеткізу қажет:¶

1) Адвокаттық қызметпен айналысуға үміткер адамдарды аттестаттау жөніндегі комиссияны адвокат басқаруы тиіс. Мұндай комиссияның құрамында адвокаттар басым болуы керек. Бұрынғы судьяларды, прокурорлар мен тергеушілерді емтихан тапсырудан босататын заңнамалық норманы алып тастау қажет сияқты. ¶

2) Адвокаттың Қазақстан Республикасының заңнамасын, заң көмегін көрсету қағидаттарын, адвокаттардың кәсіби әдеп кодексін өрескел не бірнеше рет бұзуы салдарынан лицензияны тоқтату туралы талап берілгенге дейін осы мәселе бойынша шешімді адвокатураның тәртіптік комиссиясы қабылдауы тиіс. Егер тәртіптік комиссиялар ақылға қонымды мерзімде шешім қабылдаса, лицензиардың лицензияны тоқтату туралы талап қоюы мүмкін. Егер адвокатураның тәртіптік комиссиясы лицензиар келіспеген алқадан адвокатты

алып тастамау туралы шешім қабылдаған жағдайда, ол тәртіптік комиссияның шешімін есепке алмай, талап қоймастан, осы шешімге сот тәртібімен дау айтуға тиіс.

3. Мемлекеттік адвокатураны енгізу мүмкіндігі туралы норманы кәсіби заңнан алып тастау. Мемлекеттік адвокат амалсыздан мемлекетке тәуелді болады және тиісінше кәсіби көмекті еркін және тәуелсіз көрсете алмайды.

4. Республикалық адвокаттар алқасының ішкі нормативтік актілерін уәкілетті органмен келісу туралы нормаларды бейінді заңнан алып тастау.

3 бөлім. АДВОКАТТЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІГІ

Кәсіби заңның 6-бабына сәйкес, *"заң көмегін көрсететін тұлғалар өз құқықтарын жүзеге асыру және кәсіби міндеттерін орындау кезінде тәуелсіз болады. Қазақстан Республикасының заңдарында тікелей көзделген жағдайларды қоспағанда, прокуратура, соттар, басқа да мемлекеттік органдар, өзге де ұйымдар мен адамдар тарапынан олардың қызметіне араласуға жол берілмейді"*. Сонымен қатар, іс жүзінде адвокаттар көбінесе сырттан ықпал етуден еркін болмайды, бұл олардың тәуелсіздігін толық емес етеді.

Бұл жағдайда проблемаларды шешу 1-бөлімде көрсетілген адвокатура органдарын күшейту жөніндегі шараларды, сондай-ақ 2-бөлімде көрсетілген, адвокатураның тәуелсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған шараларды қоса алғанда, заңнамалық және өзге де шаралар кешенімен қамтамасыз етілуіне тиіс. Бұдан басқа, адвокаттардың шынайы тәуелсіздігін қамтамасыз ету үшін мынадай өзгерістер қажет:

1. Мемлекет кепілдік берген заң көмегі шеңберінде көрсетілетін істер бойынша адвокаттардың қылмыстық процесті жүргізетін органдарға тәуелділігін алып тастау қажет. Бүгінгі таңда осындай істер бойынша заң көмегін көрсетуге

жұмсалған уақыт санын анықтау және тиісінше адвокаттардың сыйақы мөлшері қылмыстық процесті жүргізетін органға байланысты.

2. Адвокаттарды тағайындау бойынша таңдау, жүйедегі техникалық іркілістерге, сондай-ақ интернет желісіне қол жеткізуге байланысты жағдайларды қоспағанда, заң көмегінің бірыңғай ақпараттық жүйесі арқылы тек қана кездейсоқ әдіспен айқындалуға тиіс. Аталған жүйе қызметкерлердің қылмыстық процесті жүргізуші органдарды, олар білетін адвокаттарды тартуына жол бермеуді қамтамасыз ету үшін пысықталуға тиіс. ¶

Адвокаттарды жедел-іздігіру қызметін жүзеге асыратын органдармен құпия негізде ынтымақтасатын адамдар ретінде тартуға заң жүзінде тыйым салу қажет. Адвокаттардың жедел-іздігіру қызметін жүзеге асыратын органдармен ынтымақтастығы адвокаттардың тәуелсіздігі, адвокаттық құпияны жария етуге тыйым салу, көмек сұрап өтініш жасаған адамның мүдделеріне адалдықты сақтау және оның мүдделеріне қайшы келетін қандай да бір әрекеттер жасамау жөніндегі қызметінің іргелі қағидаттарын бұзады.

4. Адвокаттарға қатысты арнайы жедел-іздігіру іс-шараларын және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізудің ерекше тәртібін енгізу.

5. Адвокаттардың құқықтарын бұзу, қорқыту және қысым көрсету, жауап алу, адвокатты тінту фактілері, сондай-ақ адвокаттық қызмет кепілдіктерін өзге де бұзушылықтар бойынша шағымдарды қараудың арнайы тәртібін заңнамалық түрде айқындау қажет, мұндай шағымдарды қызметкерлердің іс-әрекеттеріне шағым жасалған органның қарау мүмкіндігін қоспағанда.

6. Адвокатты өзі заң көмегін көрсететін адаммен теңестіру практикасын тоқтату қажет. Бейінді Заңның 35-бабында адвокатты ол заң көмегін көрсететін адаммен сәйкестендіруге тыйым салатын норма бар. Осыған қарамастан, адвокаттарға қатысты клиенттің мүдделерін қорғау кезінде белсенді және

принципті ұстанымды білдіргені үшін қудалау жүргізілген жағдайлар бар. Осыған байланысты заңнамаға мынадай нормаларды енгізуге қол жеткізу қажет:

- Адвокаттардың заң көмегін көрсетуге байланысты жасаған әрекеттері, оның ішінде жария сөздер айтқаны үшін оларды қудалау негіздерін заңнамалық деңгейде қайта қарауды қамтиды.¶

- Адвокаттың өз клиентінің мүдделері үшін заңсыз іс-әрекеттерге қарсылық білдіруі, шағым жасауы және өзге де өкілеттіктерді іске асыруы оған кінә қоюға және оған тәртіптік немесе өзге де жауаптылық шараларын қолдану үшін негіз бола алмайтынын көрсету міндеттеледі.¶

4 бөлім. АДВОКАТТЫҚ ҚОҒАМДАСТЫҚТЫҢ СОТ ЖҮЙЕСІН РЕФОРМАЛАУ ЖӨНІНДЕГІ ҰСЫНЫСТАРЫ

Конституцияның 77-бабына сәйкес, судья сот төрелігін жүзеге асыру кезінде тәуелсіз және Конституция мен заңға ғана бағынады. Сонымен қатар, заңнамада сот төрелігін жүзеге асыру кезінде судьяның тәуелсіздігін толық көлемде қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейтін бірқатар ережелер бар. Мемлекет басшысы 2020 жылғы 1 қыркүйектегі *"Қазақстан жаңа нақты ахуалда: іс-қимыл уақыты"* атты Қазақстан халқына Жолдауында: *"Құқықтық мемлекеттің маңызды өлшемі –таза және әділ сот. Сот - жарыспалы, ал судья – айыптауға бейімділіктен ада болуға тиіс. Ол үшін адвокат пен прокурордың теңдігін қамтамасыз ету қажет"*- деген болатын.

Елде жүргізіліп жатқан сот реформасы көп жағдайда сот жүйесін жақсырақ өзгертті. Бұл - тергеу соттарын, әкімшілік әділет институтын енгізу, сот жүйесіне сырттан мамандарды, соның ішінде адвокаттарды тарту, сот төрағалары лауазымында болу мерзімдерін шектеу, ҚР Жоғары Сот Кеңесіне сот жүйесінің кадр саясаты бойынша өкілеттіктер беру, адвокаттарды осы органның жұмысына

тарту, барлық мемлекеттік органдардың мазмұнына пайызбен бюджетті айқындау есебінен сот жүйесінің Үкіметке тәуелділігін алып тастау және тағы басқалар.

Сонымен бірге, одан әрі қайта құру қажет, өйткені адвокаттар жұмысының тиімділігі сот жүйесін реформалауға тікелей байланысты. Адвокаттар қауымдастығы судьялардың шынайы тәуелсіз болуы үшін келесі өзгерістерді ұсынады:

1. Судьялық мамандық заңгерлер үшін неғұрлым тартымды болуы тиіс.

Жоғарғы Сот соңғы жылдары судьялардың мәртебесін көтеру үшін айтарлықтай күш-жігер жұмсады, соның ішінде жалақыны көтеру, тұрғын үй проблемаларын шешу, жүктемені азайту және тағы басқалар. Сонымен қатар, осы бағыттағы жұмысты жалғастыру қажет деп ойлаймыз. Судьялардың жалақысы банктердің, ірі компаниялардың және адвокаттық кеңселердің серіктестерінің заң бөлімшелерінің басшылары алатын сыйақылардан төмен болмауы тиіс. Судьялардың жұмыс уақытынан тыс мінез-құлқына қойылатын талаптар артық болып көрінеді, бұл үшін Судья әдебі кодексінде тыйым салынған және рұқсат етілген әрекеттерді нақтылау ұсынылады.

2. Судьяларға құқық қағидаттары негізінде шешім шығару және құқық шығармашылық қызметтің субъектісі болу құқығын беру. Судья кәсібінің беделін арттыруға ықпал ететін түбегейлі шара, біздің ойымызша, қазақстандық құқықтағы қолданыстағы нормативтік тәсілден алшақтау.

Судьяның әлемдегі жоғары беделі судьяның құқық шығармашылығымен айналысатынына негізделеді, өйткені тек құқық нормаларына ғана емес, құқық қағидаттарына сүйене отырып шешім шығара алады. Бұл ретте судья, егер ол әділдік пен парасаттылық қағидаттарына қайшы келсе, құқық нормасына қарамастан шешім қабылдай алады.

Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексте сот мәселелерді әділдік пен парасаттылық өлшемдерін негізге ала отырып шешуге міндетті деген ереже соттардың құқық жасаушы болуына бірінші қадам болып табылады. ҚР барлық іс жүргізу заңнамасында құқық қағидаттарының құқық нормаларынан басымдығын қосымша белгілеу қажет. Бұл судьялардың неғұрлым белсенді ұстанымына және олардың әділ шешім шығаруына әкеледі.

3. Судьялардың жоғары тұрған соттарға тәуелділігін алып тастау. Ол үшін мыналар ұсынылады:

- Судья мәртебесін алу процесін жаңғыртуды жалғастыру қажет. Адвокаттық қоғамдастық ҚР Жоғарғы Сотының Жоғары Сот Кеңесінің дербестігін одан әрі нығайту жөніндегі күш-жігерін қолдайды, Ол бірқатар еуропалық елдердің тәжірибесі бойынша құрамның кемінде елу пайызы жұмыс істеп тұрған судьялардан, ал қалған бөлігі адвокаттарды қоса алғанда, академиялық және кәсіби қоғамдастық өкілдерінен болуы тиіс.

Сонымен қатар, біліктілік емтиханын табысты тапсырған адамдар қатарынан тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктің тұрғындары аудандық және оларға теңестірілген соттардың судьяларын сайлауды енгізу мүмкіндігін қарастыру қажет. Бұл ретте, ҚР Жоғары Сот Кеңесі тұлғасындағы мемлекеттің рөлі құқықтың жеткілікті білімі жоқ, қисынды ойлай алмайтын және құрылымдалған және негізделген құжаттарды жаза алмайтын, судья болып жұмыс істеу үшін қажетті психологиялық қасиеттері жоқ және бұзушылыққа бейім адамдарды алдын ала бөлу болып табылады.

Судьяларды халық пен мемлекеттің аралас таңдауы олардың халық алдындағы жауапкершілігін арттырады, сондай-ақ мемлекет пен халықтың дұрыс кадрларды таңдауы үшін өзара жауапкершілігін қалыптастырады. Сайлау процесі ол енгізілген жағдайда мәслихаттар депутаттары мен ауыл әкімдерін сайлау

процесіне ұқсас болуға тиіс және Орталық сайлау комиссиясының бақылауымен жүзеге асырылуға тиіс. Судьялардың сайлануын енгізу, олардың мәртебесін арттыру, сондай-ақ олардың еңбекақысын айтарлықтай арттыру судья болғысы келетін кандидаттардың санын бірнеше есе арттыруға мүмкіндік береді, бұл нәтижесінде судья кадрларының сапасын жақсарту процесін жеделдетуге мүмкіндік береді.

– Судьялардың біріне ұйымдастыру жұмысын жүргізу міндетін жүктей отырып, аудандық және оған теңестірілген соттардың төрағасы лауазымының күшін жою мүмкіндігі қаралсын.

– Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жанындағы Сот төрелігінің сапасы жөніндегі Комиссияның 2019 жылғы 16 қыркүйектегі № 7-3-1/136а хаттамалық шешімімен бекітілген Судьяның кәсіби қызметін бағалау жөніндегі Әдістемелік басшылықты (2019 жылғы 21 қазандағы, 2019 жылғы 18 қарашадағы, 2020 жылғы 12 қазандағы өзгерістермен) жетілдіру ұсынылады.

– ҚР Жоғары Сот Кеңесінің Сот жюриінің тәуелсіздігін нығайту бойынша қосымша шаралар қажет. Егер тиісті соттың жалпы отырысы судьяның іс-әрекеттерінде/әрекетсіздігінде тәртіптік құқық бұзушылықтың болмауы туралы шешім шығарса, Сот жюриі судьяларға шағымдарды бүгінгі күні қарамайды. Сот Жюриі бұқаралық ақпарат құралдарының жарияланымдарындағы, заңды және жеке тұлғалардың өтініштеріндегі судьяға қатысты мәліметтер мен фактілерді, егер бұл мәліметтер облыстық соттың өзі және судья әдебі жөніндегі комиссия жүргізетін тексерулер қорытындылары бойынша расталса ғана қарайды. Осылайша судьялардың тәртіптік жауапкершілігі туралы мәселені Сот Жюриі емес, облыстық және теңестірілген соттардың судьялары шешеді. Сот Жюриі тиісті соттың шешімі теріс болған жағдайда да судьяларға шағымды ҚР Жоғары Сот Кеңесінің қарауына бастамашылық жасауы қажет. Бұл ретте Сот Жюриінің құрамына кіретін адвокаттарды қоса алғанда, жұртшылық өкілдеріне осы

органның құзыретіне жататын мәселелерді шешу кезінде дауыс беру құқығын беру қажет.

4. Алқабилер сотының соттауына жататын істердің санаттарын кеңейту.

Адвокаттық қоғамдастық 2023 жылғы қаңтардан бастап алқабилердің соттауына жататын істердің санаттарын кеңейтуді қолдайды. Әлемнің жетекші елдерінің тәжірибесі көрсеткендей, алқабилер соты әділ сот жүйесінің болуының негізгі белгісі болып табылады. Алқабилердің соттауына жататын істердің санаттарын, оның ішінде кейбір санаттағы істерді, оның ішінде, кәмелетке толмағандарға жыныстық тиіспеушілікке қарсы соттың қарауы бойынша негізсіз шектеулерді қайта қарау жолымен одан әрі кеңейту қажет. Бұдан басқа, алқабилердің классикалық сотына тән элементтерді, оның ішінде төрағалық етуші судьяның болмауында және оның ықпалынсыз алқабилердің шешім қабылдауын қамтамасыз ету жөніндегі элементтерді заңнамалық деңгейде ескеру қажет.

5. Прокуратураның өкілеттіктерін қайта қарау туралы. Заңда прокуратураға берілген өкілеттіктер судьялардың прокурорларға тәуелділігі үшін бар жағдай жасалған. Бұл іс жүзінде адвокат пен прокурордың теңсіздігіне және сот процесінде айыптау еңсесінің басым болуына әкеледі. Мұндай жағдайдың негізгі себебі - заңнамаға сәйкес прокуратура басқалардан басқа заңды күшіне енген сот актілерінің заңдылығын жоғары қадағалауды жүзеге асырады. Прокуратура сотта мемлекет мүдделеріне өкілдік етуді жүзеге асыруға тиіс, бірақ ешқандай түрде қадағаламауға тиіс.

Прокурор қадағалауды жүзеге асыру жөніндегі өз өкілеттіктері шеңберінде сот актілері заңды күшіне енген қылмыстық, азаматтық, әкімшілік істерді және әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді соттан сұратуға құқылы. Шын мәнінде прокуратура кез келген судья шығарған актілерді тексеріп, жаппай наразылық білдіре алады. Прокуратураның мұндай өкілеттігі судьяларды осал етеді. Осындай

жағдайда адвокат іс материалдарымен танысуға, көшірмелер мен үзінділер жасауға ғана құқылы, бірақ іс материалдарын сұратуға ешқандай құқығы жоқ. Заңды күшіне енген сот актілерін қадағалауды жүзеге асыру кезінде прокуратураның артық өкілеттіктерін осыған байланысты алып тастау қажет. Қорғау тарабы мен айыптау тараптарының құқықтары толықтай бірдей болуы тиіс.

Қылмыстық процестегі айыптау тарапының тағы бір артықшылығы - ҚР Бас Прокурорының кассациялық наразылықтары автоматты түрде кассациялық тәртіппен қаралады, ал адвокаттардың кассациялық өтініштері судьялар алдын ала қарағаннан кейін ғана кассациялық сатының қарауына түседі. Аталған проблеманы талдап, мемлекет пен адвокатураның мүдделерін ескере отырып шешу қажет.

6. Судьялардың құқық қорғау органдарынан толық тәуелсіздігін қамтамасыз ету туралы. Құқық қорғау органдарының судьяларға қатысты жасырын тергеу әрекеттері мен арнайы жедел-ізвестіру іс-шараларын жүзеге асыру жөніндегі өкілеттіктері судьяларға да ықпал етуге мүмкіндік береді. Бұл әсерді жою үшін адвокаттар қауымдастығы мыналарды ұсынады:

- Сонымен қатар, жедел-ізвестіру қызметін жүзеге асыратын органдармен құпия негізде жұмыс істейтін адамдарды судья мамандығына үміткер болу құқығынан заңды түрде айыру қажет.

- Ұлттық қауіпсіздік комитетінің судьясы, психологы болғысы келетін тұлғалар үшін біліктілік емтиханы шеңберінде психологиялық тестілеуді өткізуді алып тастау қажет. Психологиялық тестілеуді құқық қорғау органдарынан тәуелсіз ұйым жүргізуі тиіс.

- Қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасына сәйкес (Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 78-бабы) судьядан қылмыстық процеске қатысуға байланысты

өзіне белгілі болған істің мән-жайлары туралы куә ретінде жауап алынбайды, ол сот шешімін шығару кезінде туындаған мәселелерді кеңесу бөлмесінде талқылау кезінде де іске асырылуы тиіс. Басқа жағдайларда іс үшін маңызы бар мән-жайлар туралы кез келген ақпаратты білетін кез келген адам куә бола алады.

Осылайша, судьядан оның кәсіби қызметіне байланысты емес жағдайлар бойынша куәгер ретінде жауап алуға шақыруға ешқандай кедергі жоқ.

Әскери қызметшілерді жауап алуға шақырудың ерекше тәртібін қарастыратын Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 208-бабында судьяны шақырудың ерекшеліктері қарастырылмаған.

Бұл сотқа дейінгі тергеу органдарының судьялардың иммунитетін бұзуына жағдай туғызуы мүмкін.

Осыған байланысты заңнамаға қажетті түзетулер енгізу ұсынылып отыр.

Сондай-ақ судьяларға қатысты жалпы және арнайы жедел-іздістіру іс-шараларын жүргізу тәртібін қайта қарау ұсынылады.

Қолданыстағы заңға сәйкес, конституциялық құқықтарын қозғайтын судьяларға қатысты (жеке өмірге және тұрғын үйге қол сұғылмаушылық, хат алмасу, телефон арқылы сөйлесу құпиясы және т.б.) жедел-іздістіру іс-шараларын жүргізу санкциясын облыс прокуроры жүзеге асырады.

Бұл ретте жедел-іздістіру іс-шараларын жүргізу және жедел хаттамаларды жүргізу прокурордың санкциясынсыз жүзеге асырылады.

Судьяларға қатысты жедел хаттамалар жүргізудің негізсіз фактілерін болдырмау және тәуелсіздік қағидатын қамтамасыз ету мақсатында судьяларға қатысты жедел іс-қағаздарын құруды уәкілетті прокурорлармен келісу тәртібін енгізу ұсынылады.

Осы мақсатта «Жедел-іздігі қызметі туралы» Заңның 14-1-бабында судьяларға қатысты істерді қозғауды облыстардың прокурорлары мен Бас прокуратура келісетіндігі туралы ережені бұрынғыға ұқсас етіп бекіту ұсынылады. Ол қылмыстық істерді қозғауды және іздеу істерін қозғауды үйлестірудің қолданыстағы тәжірибесіне балама болып табылады.

7. Судьялар, прокурорлар және адвокаттар мамандықтарын жақындастыру шараларын қабылдау қажеттігі туралы. Мемлекет басшысы өзінің Қазақстан халқына Жолдауында *"Сот жүйесі тұйық корпорация бола алмайды. Жоғарғы сот кеңесі мен Жоғарғы сот сот төрелігін іске асыруға жаңа кәсіби кадрларды тарту бойынша жұмысты жандандырған жөн"*- деген болатын. Адвокаттық қоғамдастық ел Президентінің аталған бағдарламалық бағытын іске асыру үшін жүргізіліп жатқан реформаларды құптады. Адвокатурада, прокуратурада және сот жүйесінде кадрлардың белсенді өзара ағыны болуы тиіс. Сот жүйесінің ішінде ғана кадрлардың өсуі олардың миссиясының бірлігіне қарамастан, сот жүйесін басқа заң мамандықтарынан ажыратады. Осыған байланысты ұзақ мерзімді перспективада бірыңғай біліктілік емтихандарын, этикалық кодекстерді енгізу жолымен, бірақ жүйелердің әрқайсысы органдарының тәуелсіздігін сақтай отырып, барлық заң мамандықтарын жақындастыру жөніндегі бағдарлама әзірлеу қажет. Адвокаттар мен судьяларды өзара негізде сот жүйесі мен адвокатураның кадр, аттестаттау және тәртіптік органдарының құрамына енгізу мүмкіндігін қарастыру қажет.

5 бөлім. АДВОКАТТЫҚ ҚЫЗМЕТПЕН АЙНАЛЫСУҒА ҮМІТКЕР АДАМДАРДЫ АТТЕСТАЦИЯДАН ӨТКІЗУ

Адвокаттық қоғамдастық кәсіпке кіру емтихандарына ықпал етуі тиіс. Бүгінгі күні кәсіби заңнаманың 39-бабына сәйкес, адвокаттық қызметпен айналысуға үміткер адамдарды аттестациялау жөніндегі комиссия жеті мүшеден, оның ішінде үш адвокаттан тұрады, олардың кандидатураларын облыстардың, республикалық

маңызы бар қалалардың, астананың адвокаттар алқалары мүшелерінің жалпы жиналысы (конференциясы) айқындайды. Адвокаттық қызметпен айналысуға үміткер адамдарды аттестациялау жөніндегі комиссияның дербес құрамы және олардың жұмыс регламенті Қазақстан Республикасы Әділет министрінің бұйрықтарымен бекітіледі.

Лицензиялаудың күшін жою туралы мәселе шешілгенге дейін қысқа мерзімді перспективада мынадай өзгерістер жүргізу қажет:¶

1. Адвокаттық қызметпен айналысуға үміткер адамдарды аттестаттау жөніндегі комиссияның құрамында көпшілігі адвокаттар болуға тиіс. Комиссия төрағасы адвокат болуға тиіс. Әлемдік тәжірибеде адвокатураға түсу емтихандарын адвокаттар алқасының өздері өткізеді.

2. Комиссияның дербес құрамын, сондай-ақ олардың жұмыс регламентін Республикалық адвокаттар алқасының келісімі бойынша бекіту ұсынылады.

3. Заңнаманы білуін компьютерлік тестілеу түріндегі бірінші кезенді қалдыру қажет. Екінші кезең комиссия мүшелерімен әңгімелесу болуы тиіс. Қазіргі уақытта екінші кезеңде жүзеге асырылатын істің мән-жайларын талдау бойынша практикалық тапсырманы шешу көбінесе кандидаттың нақты білімін анықтауға мүмкіндік бермейді. ҚР Жоғары Сот Кеңесінің 17.02.2016 жылғы Регламентіне сәйкес, судьялыққа кандидаттардан біліктілік емтиханын тапсыру кезінде әңгімелесу үшін ең жоғары балл бірден екі кезеңнің (эссе жазу және істің мән-жайын талдау бойынша практикалық тапсырма) жиынтығында ең жоғары балға тең. Осыған байланысты істің мән-жайын талдау жөніндегі практикалық тапсырманың кезеңін комиссия мүшелерімен әңгімелесуге ауыстыру ұсынылады.

4. Аттестаттау әрбір кандидаттың құқық пен заңнама негіздерінің қажетті білімінің, сондай-ақ адвокаттық практиканы жүзеге асыру үшін жоғары моральдық және этикалық қасиеттерінің болуын тексеруге бағытталуға тиіс.

5. Бұрынғы судьяларды, прокурорлар мен тергеушілерді аттестаттаудан өтуден босататын ереженің күшін жою қажет. ҚР Конституциясының 14-бабына сәйкес барлығы заң мен сот алдында тең. Ешкімнің шығу тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез келген өзге де мән-жайлар бойынша қандай да бір кемсітушілікке ұшырауы мүмкін емес. Осыған байланысты тең және кемсітусіз негізде адвокат болғысы келетін барлық кандидаттардың білімін тексеруді қамтамасыз ету қажет.

6 бөлім. АДВОКАТТАРДЫҢ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ МӘРТЕБЕСІН КӨТЕРУ

Қазақстан Республикасының заңдары адвокаттарға елеулі өкілеттіктер, кепілдіктер және тиісті құқықтық мәртебе береді. Алайда, іс жүзінде олардың бір бөлігі нақты құқықтық тетіктермен бекітілмеген, ал кейбіреулері мүлдем еленбейді. Заң бойынша берілген адвокаттардың құқықтары мен өкілеттіктері мемлекеттік органдардың заңға тәуелді актілерімен шектелетін немесе нивелирленетін мысалдар бар.

Бұл ретте адвокаттың өзін құқық қорғау органдарының лауазымды адамдары көбінесе кедергі ретінде қабылдайды, бұл жекелеген жағдайларда оларды жауапкершілікке тартудың реттелмеген тәртібінен адвокаттардың заңды кәсіби қызметіне кедергі келтіреді.

Сонымен қатар, адвокаттардың, судьялардың және құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің бірыңғай миссиясы - құқыққа қызмет ету. Осыны ескере отырып, мемлекет адвокаттық қызметтің қолда бар кепілдіктерін сақтауды, сондай-ақ оларға қосымша өкілеттіктер беруді қамтамасыз ете отырып, адвокаттардың құқықтық және іс жүргізу мәртебесін арттыруға жәрдемдесуі қажет.

Осы бөлімде сот ісін жүргізудің әртүрлі сатыларында туындайтын проблемалық мәселелер, сондай-ақ оларды шешудің ұйымдастыру-құқықтық шаралар кешенін қабылдауды талап ететін жолдары баяндалған.

1. Қолжетімділік құқығын қамтамасыз ету.

1.1. Адвокаттың соттар мен құқық қорғау органдарының әкімшілік ғимараттарына еркін кіру құқығы тексеріп қарауды жүргізуге тыйым салуды белгілей отырып, бейінді заңда бекітілген. Өткізу режимін сақтау қамауда ұсталған және жазасын өтеп жүрген адамдарды ұстау орындары үшін ғана көзделген.

Сонымен қатар, тиісті нормаларда Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген техникалық құралдарды тек сот органдарында ғана пайдалану тәртібі мен мүмкіндігіне сілтеменің болуы өзге органдарға өткізу режимі бойынша ведомстволық нормативтік актілерді басшылыққа алуға өкілеттік береді, осыған байланысты адвокаттың құқықтарын:

1) ведомстволық нормативтік актілерге өзгерістер енгізу арқылы құқық қорғау органдарының әкімшілік мекемелерге еркін кіру;

2) құқық қорғау, мемлекеттік және мемлекеттік емес органдардың, мекемелердің, компьютерлерді, смартфондарды және кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін қажетті өзге де техникалық құралдарды ғимараттарға кедергісіз кіргізу және пайдалану.

1.2. Адвокаттың іске кірісуінің қолданыстағы тәртібі оны жүргізуге өкілеттіктерін растай отырып, тек екі құжатты - қызметтік куәлікті және нақты жеке немесе заңды тұлғаны қорғау (өкілдік ету) туралы жазбаша хабарламаны ұсыну туралы талапты қамтиды. Алайда, іс жүзінде өзге құжаттарды талап ету салдарынан адвокаттың өз құқықтарын іске асыруы, оның ішінде өзінің сенім білдірушісіне (қорғаушысына) шектеусіз қол жеткізу бойынша қиын не мүмкін болмайтын жағдайлар туындайды.

Сондай-ақ адвокаттың оның қорғаушысының қатысуымен не қорғаудың өтініші бойынша жүргізілетін тергеу және процестік әрекеттерге ғана қатысуға регламенттелген құқығына байланысты адвокат өзге іс-шараларға жіберілмеуі және сенім білдірушінің құқықтары мен заңды мүдделерін тікелей қозғаса да, олардың іс жүргізілгені туралы хабардар етілмеуі мүмкін. Мысалы, қорғаушының тұрғылықты жері немесе жұмыс орны бойынша тінту жүргізу кезінде, ол ұсталған немесе қамауда ұсталған кезде.

Осыған байланысты адвокаттың кез келген уақытта өзінің қорғаушысына еркін қол жеткізу құқығын регламенттеу және қорғаушының құқықтары мен заңды мүдделерін қозғайтын барлық тергеу және өзге де іс-шараларға адвокаттың қатысуын қамтамасыз ету жөніндегі органның (адвокаттың ғана емес) міндетін бекіту, сондай-ақ олардың өндірісі туралы алдын ала хабарлау (оларға қорғаушының қатысуына және мәлімделген өтініштерге қарамастан) қажет.

1.3. Адвокатқа қамауда ұсталатын және бас бостандығынан айыру орындарында жазасын өтеп жүрген адамдарға кідіріссіз және шектеусіз қолжетімділік берілсін. Тиісті мекемелерді ағымдағы материалдық-техникалық жарақтандыру кезінде адвокат пен қорғаушының кездесулерін ұйымдастыру айтарлықтай қиындық тудырады және адвокаттың мекемеде тұрақты болуын (кезек күтіп) не онымен бейнебайланыс арқылы хабарласуға бірнеше рет әрекет етуді (яғни басқа кәсіби міндеттерді орындаудан жалтаруды) талап етеді. Адвокаттардың өз қорғаушыларына, оның ішінде онлайн режимінде тәулік бойы қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін кешенді ұйымдастыру шараларын қабылдау қажет.

1.4. Адвокатты жария етпеу туралы қолхатқа ауыстыра отырып, кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін оны мемлекеттік құпияларға жіберуге арнайы рұқсат алу қажеттілігін жою қажет.

Қазіргі уақытта құпиялылық белгісі берілген іске адвокатқа рұқсат беруді ресімдеудің немесе мемлекеттік құпияларды қамтитын материалдармен танысудың оқшауланған рәсімінің болмауына байланысты адвокат жалпы тәртіппен рұқсат алуға мәжбүр болады.

1.5. Адвокаттың сотқа дейінгі тергеп-тексеру деректерін жария етпеу жөніндегі қабылдаған міндеттемесін ескере отырып, оған барлық қаулыларды, жедел-тергеу іс-шараларының хаттамаларын және қорғаушының құқықтары мен мүдделерін қозғайтын өзге де материалдарды енгізе отырып, адвокатқа сотқа дейінгі тергеп-тексеру аяқталғанға дейін берілетін қылмыстық істің іс жүргізу құжаттары мен өзге де материалдарының қолданыстағы тізбесін кеңейту қажет (оның ішінде заңдастырылғаннан кейін дереу толық көлемде жасырын тергеу әрекеттері мен жедел-ізвестіру іс-шараларының нәтижелері).

Бұл ретте құжаттарға (тек танысуға жататын; көшірмелерін ала отырып не өз бетінше алып тастай отырып; адвокатқа танысу үшін ұсынылатын барлық құжаттардың көшірмелерін алуға мүмкіндік бере отырып, көшірмелерін алып тастау арқылы ғана). Сондай-ақ, белгіленген тәртіппен қорғауға берілмеген кез келген дәлелдемелерді сотта пайдалануға тыйым салу енгізіле отырып, қабылданған іс жүргізу шешімдері мен жүргізілетін іс жүргізу әрекеттері туралы адвокатты хабардар етудің нақты шекті мерзімдері белгіленсін.

2. Адвокаттық қызметтің құқықтары мен кепілдіктерін толыққанды іске асыру.

2.1. Кәсіби заңның ережелерін негізге ала отырып, адвокат заң көмегіне жүгінген адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың заңмен тыйым салынбаған барлық құралдары мен тәсілдерін пайдалануға құқылы. Сонымен қатар, қазіргі уақытта адвокат үшін іс бойынша нақты деректерді жинау

айтарлықтай шектелген. Осыған байланысты адвокаттық сұрау салуларды жіберу және орындау рәсімдерін нормативтік реттеу талап етіледі, оның ішінде:

1) адвокатқа кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін қажетті банктік, салықтық, дәрігерлік және заңмен қорғалатын өзге де құпияны қамтитын материалдарды алуға құқық беруге құқылы. Күрделілікті ескере отырып, бұл мәселе барлық мүдделі тұлғалардың мүдделерін ескере отырып, мұқият талдануы және шешілуі тиіс. Бастапқы кезеңде ҚР Жоғарғы Сотының заңмен қорғалатын құпияларды беру бойынша адвокаттардың өтініштерін шешу бойынша сот практикасын қорытуы немесе осы мәселе бойынша жеке нормативтік қаулы қабылдауы мүмкін. Сондай-ақ, осы мәселе қазіргі уақытта тергеу судьясының талап етуі және адвокаттың өтініші бойынша осындай мәліметтерді, құжаттар мен заттарды қылмыстық іске қоса тігу көзделген қылмыстық сот ісін жүргізуде ғана ішінара реттелгенін (орындаудан бас тартқан не сұрау салу бойынша шешім қабылдамаған жағдайларда), азаматтық мәселеде - мұндай мәліметтерді тараптардың талап етуіне тыйым салу белгіленгенін ескеру қажет. Осыған байланысты, ақпаратты иеленушіге алдын ала жүгінбей-ақ (сұрау салуды орындаушының адвокатқа қол жетімділігі шектеулі мәліметтерді беруден бас тарту туралы белгіленген құқығын ескере отырып) адвокаттың осындай мәліметтерді алуға сот арқылы бастамашылық ету құқығын заң жүзінде бекіту қажет.

2) ӘҚБтК-нің 668-бабында көзделген жауап беруден бас тартқаны үшін немесе уақтылы жауап бермегені үшін әкімшілік жауапкершіліктің болуына қарамастан, адвокаттар ақпарат беруден негізсіз бас тартуларға тап болуды жалғастырады. Әкімшілік жауапкершілікке тарту рәсімі осы проблеманы шешуге әрдайым мүмкіндік бермейді.

Осыған байланысты мынадай мәселелер бойынша заңнамалық нақтылау талап етіледі:

– Адвокат, егер бұл мәліметтер клиентке заң көмегін көрсету үшін қажет болса, өз клиентіне ғана емес, үшінші тұлғаларға да қатысты мәліметтерді ұсынуды талап етуге құқылы.

– Көрсетілген мәліметтерге мемлекеттік құпия режимін (мысалы, «Адвокатура және адвокаттық қызмет туралы» модельдік заңда көзделгендей) тарату ғана адвокаттық сұрау салу бойынша мәліметтер беруден бас тартуға негіз бола алады.

– Ақпараттың жоқтығына толық емес, ішінара, жалтарған, формалды жауап, заңсыз сілтемелер жауап беруден бас тарту ретінде түсіндірілуі тиіс.

3) арнаулы мемлекеттік және құқық қорғау органдарының адвокаттың сұрау салуына бір мезгілде осы органдардың лауазымды адамдарының оны сақтамағаны үшін өзге органдар мен ұйымдарға ұқсас әкімшілік жауапкершілігін белгілей отырып, жазбаша жауап беру міндетін бекіту («Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының Кодексіне сәйкес осы органдардың қызметкерлері қызмет өткеру тәртібін регламенттейтін нормативтік құқықтық актілерге сәйкес ғана жауапты болады);

4) қажетті ақпаратты жедел алу мақсатында адвокаттық сұрау салуларды орындау мерзімін 3 тәулікке дейін қысқартуға;

5) адвокаттардың қызметіне кедергі келтіргені үшін жауапкершілік туралы нормаларды қайта қарау. ҚР ҚК 435-бабы адвокаттар мен өзге де адамдардың адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғау, сондай-ақ жеке және заңды тұлғаларға заң көмегін көрсету жөніндегі заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейді. Осы бап бойынша жауапқа тарту жағдайлары жоқ, яғни бап жұмыс істемейтін болып табылады.

Осы бап бойынша кінәлілерді жауапқа тарту үшін адамның және азаматтың құқықтарына, бостандықтарына немесе заңды мүдделеріне, заңды тұлғалардың құқықтарына немесе заңды мүдделеріне, қоғамның немесе мемлекеттің заңмен

қорғалатын мүдделеріне айтарлықтай зиян келтіру түрінде қоғамға қауіпті зардаптардың болуы талап етіледі, бұл оны практикада пайдалануды қиындатады.

Мәселенің шешімі осы бапта, мысалы, ҚК-нің 158-бабына ұқсас, журналистің заңды кәсіби қызметіне кедергі келтіруді көздейтін қылмыстың формалды құрамын пайдалану сияқты бола алады. Адвокаттық қызметке кедергі келтіретін нақты әрекеттерді санамалау осы баптың қолданылуын жеңілдетеді, сондай-ақ оларды әкімшілік жауапкершілікке жататын құрамдардан ажыратуға мүмкіндік береді.

Мұндай әрекеттердің арасында:

- адвокатқа қатысты заңсыз жеке қаулы шығару;
- адвокатты істі жүргізуден бас тартуға мәжбүрлеу;
- адвокатты және оның үй-жайын заңсыз тінту, тексеру, адвокаттық құпиясы бар құжаттарды заңсыз алып қою;
- адвокаттың клиентпен қарым-қатынасының құпиялылығын бұзу;
- адвокатқа қатысты заңсыз жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу
- адвокаттан заңсыз жауап алу және ұстау;
- адвокаттық құпиясы бар мәліметтер мен материалдарды заңсыз талап ету бар.

2.2. Сот сараптамасы нәтижелерінің дәлелді мәнін ескере отырып, адвокаттың өз сұрау салуы бойынша сараптама жүргізуге бастамашылық етуі кезінде зерттеу объектілерін қылмыстық процесті жүргізуші органнан талап ету қажеттілігі болмаған жағдайда ғана (сарапшының тиісті органда қажетті объектілерді алу мүмкіндігін берумен) осы құқықты іске асыру мүмкіндігі туралы шартты заңнан алып тастау қажет. Сондай-ақ, сараптаманы тікелей орган тағайындаған жағдайда,

адвокатқа сарапшының алдына өз сұрақтарын қоюға және объектілер ретінде қосымша материалдар ұсынуға құқық беру қажет, өйткені бүгінгі күні адвокат бұл туралы тек қана өтініш жасауға құқылы. Тіпті тергеу судьясының сараптамалық зерттеуді тағайындауы адвокатқа барлық бар мәселелер мен объектілер бойынша сараптама жүргізуге, сондай-ақ оның нақты адамға немесе ұйымға тапсырмасына кепілдік беруі керек.

2.3. Жаһандық цифрландыру және халықтың әлеуметтік белсенділігі жағдайында қазіргі уақытта қылмыстық қудалау органдарының жасанды қоғамдық резонанс құрудың және азаматтардың наразылығын қалыптастырудың теріс практикасы таралған. Бұл үшін бұқаралық ақпарат құралдарында тергеу барысында алынған расталмаған деректер (оның ішінде тиісті рұқсат алмай), сондай-ақ адамдардың кінәлілігі туралы мерзімінен бұрын қорытындылар (ресми сайттарда, әлеуметтік желілерде жарияланымдар, танымал мессенджерлерде тарату және т.б.) таратылады. Сондықтан адвокатқа қорғаушыға қатысты кез келген жалған ақпаратты теріске шығаруды жариялау құқығын беру қажет.

2.4. Процеске қатысушылардың сот отырыстары барысында (оның ішінде басты сот талқылауы барысында) құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету мақсатында адвокаттың қосымша құқықтарын:

- 1) соттың рұқсатын алу қажеттілігінсіз хабарлама тәртібімен сот отырысының аудиозаписін жүргізу мүмкіндігін беруге;
- 2) адвокатқа сот тергеуінің басталуында прокурор жариялаған айыптауға өзінің көзқарасын сотталушыға дейін немесе одан кейін баяндау құқығы берілген;
- 3) дәлелдемелерді жарамсыз деп тану туралы өтініштерді қарау нәтижелері бойынша сот талқылауы барысында шығарылған апелляциялық тәртіппен қарауға жататын сот актілерінің тізбесіне енгізуге құқылы.

2.5. Адвокаттың қорғаушымен құқық қорғау органдары, қамауда ұстау және жазасын өтеу орындары қызметкерлері тарапынан кездесулердің құпиялылығын қатаң сақтауды қамтамасыз ету қажет.

2.6. Прокуратура және қылмыстық қудалау органдарының нақты лауазымды адамдарының заңсыз әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне шағымдар бойынша шешімдер шығарған кезде уәкілетті адамдардың сот актілері мен қаулыларында тергеуші мен прокурордың өз өкілеттіктерін жүзеге асырудағы тәуелсіздігіне жиі сілтеме жасалады. Алайда, іс жүзінде осы адамдардың дербес жауапкершілігі ештеңемен регламенттелмеген (тәртіптік жаза қолданумен шектеледі), ал қылмыстық процесті жүргізуші органның заңсыз әрекеттері нәтижесінде адамға келтірілген зиян бюджет қаражатынан толық көлемде өтеледі. Осыған байланысты, азаматтардың құқықтарын қорғаудың тиімділігін арттыру және сотқа дейінгі тергеп-тексеру сапасын жақсарту мақсатында қылмыстық процесті жүргізетін органдардың лауазымды адамдарынан жоғарыда аталған адамдарды оңалтуға және зиянды өтеуге байланысты шығындарды регресс тәртібімен өндіріп алу мәселесін пысықтау қажет. Сонымен қатар, ақшалай соманы есептеу бөлігінде зиянды өтеу тәртібін жетілдіру және міндетті төлемдер тізбесін кеңейту, сондай-ақ қылмыстық процесті жүргізуші органның заңсыз іс-әрекеттерімен келтірілген моральдық зиянның мөлшерін айқындау жөніндегі өлшемдерді әзірлеу жөнінде шаралар қабылдау қажет (оның ішінде тергеу барысында туындаған бұлтартпау шарасын және басқа да мән-жайларды қолдануды ескере отырып, қылмыстық істердің әрбір санаты бойынша міндетті төлемнің ең төменгі мөлшерін белгілеу).

2.7. Адвокаттың көмегіне ақы төлеу жөніндегі міндеттемелер белгіленген мерзімде (заң көмегін көрсету туралы шартта көзделген) орындалмаған жағдайда адвокатқа қорғаушының міндеттемелерін орындауды тоқтату құқығы берілсін,

өйткені қазіргі уақытта бұл адвокаттың қабылданған тапсырмадан бас тартуына негіз болып табылмайды.

2.8. Адвокаттық қызмет туралы қолданыстағы заңнамаға енгізілген өзгерістерді қарау кезінде адвокатура адвокаттық қызметтің кепілдіктерін кеңейту және бәсекелестікті қамтамасыз ету жөніндегі мынадай шараларды дәйекті түрде қорғайды:

- 1) адвокаттық қызметті жүзеге асыру кезінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету құқығы; адвокаттың және оның отбасы мүшелерінің өмірін, денсаулығын, ар-намысы мен қадір-қасиетін мемлекеттің қорғауына кепілдік беру;
- 2) адвокат ұсталған жағдайда адвокаттар алқасын міндетті түрде хабардар ету;
- 3) адвокаттың үй-жайына кіруге, адвокаттың заттары мен құжаттарын тексеруге, тінтуге, алып қоюға тыйым салу;
- 4) қорғауға алынған адамды айыптаудың дәлелдемелері ретінде адвокатқа қатысты жедел-ізвестіру іс-шараларын және (немесе) тергеу әрекеттерін жүргізу нәтижесінде алынған нақты деректерге жол бермеу;
- 5) адвокаттан тінту кезінде адвокатура өкілінің қатысуының міндеттілігі;
- 6) адвокаттардың кәсіби қызметіне байланысты олардың азаматтық және экономикалық құқықтарын шектеуге тыйым салу.

Аталған нормаларды бейінді заңға енгізуге қол жеткізу қажет.

2.9. Адвокат сот отырыстарын бейнеконференц байланыс арқылы өткізумен келіспеген жағдайда (төтенше жағдай режимі болмаған кезде) сот процесінің сот отырысы залында өткізілуін процеске барлық қатысушылардың қатысуымен қамтамасыз етуге тиіс.

3. Прокурордың және қылмыстық қудалау органының әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне шағымдану рәсімін жетілдіру.

3.1. Қазіргі уақытта адвокаттық қызметтің негізгі құқық қорғау құралы қылмыстық қудалау органы мен прокурордың іс жүргізу бұзушылықтарын анықтау және жоғары тұрған лауазымды адамға не сотқа шағымдану болып табылады, алайда біркелкі құқық қолдану және сот-тергеу практикасының болмауы процеске қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерінің жүйелі бұзылуына, сондай-ақ сот органдарына жүктеменің негізсіз ұлғаюына әкеп соғады, осыған байланысты:

1) тиісті нормативтік қаулыларды қабылдай отырып, прокурордың және қылмыстық қудалау органының жекелеген санаттары бойынша әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне шағымдарды қарау жөніндегі сот практикасын қорыту, өйткені практикада құқық нормаларын әртүрлі түсіндіру және қылмыстық қудалау органдары мен прокуратура тарапынан да, сот тарапынан да оларды қолдануға іріктеп қарау жағдайлары бар. Сондай-ақ бір әкімшілік-аумақтық бірлік шеңберінде бір органның лауазымды адамдарының бір-біріне қайшы келетін шешімдер қабылдауына жол беріледі. Бұл ретте Бас прокуратура мен Жоғарғы Сот өкілеттіктерінің жоқтығына сілтеме жасай отырып, тиісті түсініктемелер бермейді. Мысалы, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді заңсыз тіркеуге шағымдану кезінде белгіленген залал болмағанда, тікелей тыйым салудың болуына қарамастан, кейбір жағдайларда ол істі қысқартумен заңсыз деп танылады, ал басқаларында - қабылданған шешімнің заңдылығы жедел ақпараттың болуына сілтеме жасай отырып расталады. Немесе Қылмыстық кодекстің 65-бабының тәртібімен жекелеген айыпталушыларға қатысты қылмыстық қудалауды тоқтатудың заңдылығы мәселесін қарау кезінде (оны қолдану үшін негіздердің жиынтығын көздейді), прокуратура органдары шешімді заңсыз деп таниды және негіздердің біреуі ғана сақталмағандықтан күшін жояды не тоқтатудың

зандылығы барлық негіздер болмаған не біреуі ғана болған кезде расталады, ал тергеу соты шағымдарды формалды негіздер бойынша қарамай қайтарады. Осы практиканы қорыту кезінде тергеу судьялары шешімдерінің іс бойынша түпкілікті сот актілеріне сәйкестігі тұрғысынан салыстырмалы талдау жүргізу керек.

2) Сот отырыстарын өткізудің біркелкі практикасының болмауына байланысты соттарда сотқа дейінгі іс жүргізу сатысында (оның ішінде онлайн режимінде) бастама жасаған шағымдарды қарау тәртібін, тараптарға әртүрлі өкілеттіктер беру және тергеу судьясы шақыруы және сұратуы мүмкін өзге адамдардың белгісіз мәртебесін беру бөлігінде егжей-тегжейлі регламенттеу. Мұндай адамдардың құқықтары мен міндеттерін белгілеу қажет (олар басты сот талқылауындағы куәгерлердің құқықтары мен міндеттеріне ұқсас ма, оларға көрінеу жалған айғақтар бергені үшін жауапкершілік туралы ескерту қажет пе және т.б.), сондай-ақ адвокатқа сөз сөйлегеннен кейін репликаларды дыбыстау мүмкіндігі бар отырысқа қатысушы барлық адамдарға сұрақтар қою құқығын беру (кейбір сот отырыстарында бұған жол беріледі, кейбірінде тыйым салынады). Осыған ұқсас, сот отырыстары бойынша бейнеконференцбайланыс арқылы қатысушының бейне бейнесін көрсету жөніндегі талаптарды (бүкіл процесс кезеңінде немесе сөз сөйлеген кезде ғана камера функциясын жандандыру міндеті), сондай-ақ офлайн-режим үшін көзделген талаптарды сақтау (мысалы, судьяның залға кіру, шығу кезінде тұру) бойынша қосымша белгілеу қажет. Қазіргі уақытта кейбір судьялар қатысушыларға ешқандай реттелмеген талаптарды сақтамағаны туралы ескертулер жасайды, ал басқалары бұған назар аудармайды.

3) адвокаттың өтінішхаты болған кезде тергеу судьясының шағымдарды жеке-дара қарауына тыйым салуды енгізу арқылы тиісті өтініш бойынша оның кез келген шағымын соттың қарауына қатысу құқығын қамтамасыз етуге міндетті.

4) лауазымды адамдардың оларды қанағаттандырудан бас тартуға негіз болатын практикада дәйексіз мәліметтер мен жалған құжаттарды ұсыну жағдайларына

байланысты шағымдар мен өтініштерді қарау барысында тараптардан алынған материалдардың дұрыстығы мен заңдылығын тексеру жөніндегі міндет тергеу судьясына жүктелсін. Бұл ретте, көрінеу жалған және заңсыз алынған мәліметтерді, құжаттар мен заттарды сотқа ұсынғаны үшін тараптардың жауапкершілігін белгілеу қажет.

5) тергеу судьяларының шешімдеріне шағымдану және прокурордың жеке шағымдары мен өтініштерін қарау үшін апелляциялық сатыны автоматты рандомдық (кездейсоқ) таңдауды енгізу кезінде аумақтық соттылықты айқындау тәртібін өзгерту туралы мәселені қарауға құқылы. Мұндай жаңалық бүкіл республика бойынша біркелкі сот практикасын әзірлеуге, облыстық соттарға жүктемені біркелкі бөлуге, сондай-ақ олардың қылмыстық қудалау және прокуратура органдарымен ықтимал «біріктірілуін» болдырмауға және оған ілеспе сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға ықпал ететін болады.

б) осындай шағыммен жүгінуге адамның құқықтарын тексеру өлшемдерін айқындай отырып, сот тәртібімен шағымдануға жататын лауазымды адамдардың әрекеттері (әрекетсіздіктері) мен шешімдерінің тізбесін кеңейтуге, сондай-ақ өтініш беруші үшін теріс салдарларға әкеп соғуы мүмкін кез келген заңды бұзуға шағымдану құқығын беруге;

7) кінәлі адамдардың жауапкершілігі туралы мәселені шешу үшін адамның құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеудің немесе өзге де бұзудың әрбір анықталған фактісі кезінде соттың жеке қаулылар шығару міндетін регламенттеуге міндетті. Қазіргі уақытта лауазымды адамдардың әрекеті (әрекетсіздігі) мен шешімдерінің заңсыздығын растау кезінде судьялар жол берілген бұзушылықтарды жою бойынша міндеттерді жүктеумен шектеледі, тіпті сот актісін кейіннен елемеу және қайта шағымдану кезінде де соттар жеке қаулы шығару үшін жеткілікті негіз таппайды. Алайда, тергеу судьяларының «Қылмыстық істер бойынша жеке қаулылар шығару тәжірибесі туралы» Жоғарғы

Соттың нормативтік қаулысында жеке қаулылар шығару жөніндегі көзделген құқығына қарамастан, Қылмыстық іс жүргізу кодексінде осы бөлікте соттардың барлық санаттары үшін міндеттеуші нормалар регламенттелген. Нәтижесінде процеске қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзғаны үшін лауазымды тұлғаларды жауапкершілікке тарту бойынша жеке қаулылар шығару жөніндегі шараларды қабылдамау мұндай бұзушылықтардың жүйелілігіне және оларға шағымдану қажеттілігіне, яғни процеске қатысушылардың да, соттың да уақытша және адам ресурстарының ақталмаған шығындарына әкеп соғады.

8) соттың прокурорға процеске қатысушылардың (оның ішінде сот қарауының нысанасы болып табылмайтын) шағымдары мен өтініштерін қарау барысында анықталған адам құқықтары мен бостандықтарын бұзу фактілері бойынша (азаптауларды қолдану, жасырын тергеу әрекеттерін заңсыз жүргізу фактілері бойынша және басқалары бойынша) қосымша тексеру жүргізу міндетін жүктеуін қамтамасыз етсін.

9) сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізу не қылмыстық құқық бұзушылық туралы арызды қабылдау жөніндегі іс жүргізу өкілеттіктері берілмеген нақты қылмыстық іс шеңберінде адамдар, органдар мен ұйымдар жіберген бұзушылықтарға сотқа шағымдану тәртібін айқындау, оның ішінде:

- қылмыстық іс бойынша қадағалауды жүзеге асыратын төмен тұрған прокурорлардың әрекеттеріне шағымдарды қарау кезінде Бас және Бас көлік прокуратурасы;

- сарапшылар, жедел қызметкерлер, айдауылдар және басқалар. Қазіргі уақытта қорғаушының немесе адвокаттың өзінің құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуына қарамастан, жоғарыда аталған адамдар мен органдардың заңсыз әрекеттеріне сот тәртібімен шағымдану мүмкіндігі жоқ. Тергеу соттары мұндай шағымдарды оларды шешудің өзге тәртібі негізінде қайтарады, ал азаматтық және

әкімшілік соттар да оларды қылмыстық істер шеңберінде шағым жасалған әрекеттердің жасалуына сілтеме жасай отырып қарамайды (тиісті кодекстердің алып тастайтын нормалары бар).

10) лауазымды адамдардың әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне шағымданудың жол берілетін мерзімін есептеу қажеттігін ол мүддесін қорғайтын адамның танысқан кезіне қарамастан, іске кіріскен әрбір адвокатқа олар туралы белгілі болған сәттен бастап, сондай-ақ басқа адвокаттардың шағымдануы бойынша қабылданған және қабылданбаған шараларды бекіту;

3.2. Бұлтартпау шарасын негізсіз қолдану, мерзімін ұзарту және өзгерту фактілерін және адвокаттың осы бөлікте қабылданған шешімдерге шағымдануының нақты мүмкіндігін болдырмау мақсатында:

1) адам жасырынуы немесе сотта тергеуге немесе талқылауға кедергі келтіруі мүмкін деген, күзетпен ұстауды санкциялау үшін жеткілікті дәлелдемелердің жалпы және ең аз тізбесін бекітсін;

2) қылмыстық қудалау органынан немесе прокурордан талап етілген барлық қосымша материалдарды адвокатқа танысуға ұсыну міндетін жүктей отырып, тергеу судьясының күдіктің (оның ішінде қосымша талап етілген мәліметтер бойынша) негізділігін растау тәртібі мен негіздерін айқындауға;

3) шетелдік дамыған елдердің (Германия, Италия, Франция) тәжірибесі бойынша судьяның оны міндетті түрде санкциялауын енгізе отырып, қылмыстық құқық бұзушылық анықталғаннан кейін және қамауда ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын таңдау кезінде адамдарды ұстау арасындағы нормативтік ажырату мәселесін қарауға;

4) сот қайтарғаннан кейін істің прокурорда және қылмыстық қудалау органында болу кезеңін енгізе отырып, күзетпен ұстау мерзімін есептеу тәртібін өзгертуге;

5) заңсыз жүргізілген жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелері негізінде бұлтартпау шарасын өзгертуге соттың санкция беруіне тыйым салу белгіленсін, олардың шеңберінде оларды тексерудің белгіленген тәртібін сақтамай үйде қамауда ұстау шарттарының бұзылуы тіркеледі.

7 бөлім. АДВОКАТ - ЖОҒАРЫ АҚЫЛЫ МАМАНДЫҚ

Бүкіл әлемде адвокат мамандығы ең жоғары жалақы алатын мамандардың бірі болып танылады. Бұл кәсіптің жоғары интеллектуалды, түрлі тәуекелдермен, стресстермен және шектеулермен ұштасуымен байланысты. Көптеген елдерде адвокат болу заңгерлер үшін қиын арман болып табылады, өйткені көптеген заң ЖОО түлектері жылдар бойы өте алмайтын күрделі емтихандарды тапсыру, тағылымдамадан өту, жеткілікті дәрежеде қатаң кәсіби ережелерді ұстану және өз біліктілігін үнемі арттыру қажет. Қазақстандық адвокатура үздік әлемдік стандарттарды, оның ішінде қаламақы мөлшерін айқындау бөлігінде де белгілеуге ұмтылуы тиіс. Бұл ретте Конституцияның 1-бабына сәйкес оның ең қымбат қазынасы адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары екенін белгілеген, сондай-ақ халыққа білікті заң көмегін көрсету жөніндегі Конституцияның 13-бабында белгіленген міндеттің орындалуын адвокатураға жүктеген мемлекет мемлекет кепілдік берген заң көмегі бағдарламасы бойынша адвокаттарға тиісті еңбекақы белгілеуге ықпал етуге тиіс. Адвокаттардың тиісті еңбекақысыз халыққа көрсетілетін білікті заң көмегінің деңгейі жоғары дәрежеде болмайды. Көрсетілетін заң көмегінің сапасы адвокатураға үздік заң кадрларын тартумен тікелей байланысты және олардың келуін ынталандыру олардың еңбегіне тиісті ақы төлеу болып табылады. Адвокаттардың еңбегіне ақы төлеуге байланысты, мемлекеттің қатысуын талап ететін мәселелер қатарында адвокаттық қоғамдастық мыналарды ұсынады:

1. Мемлекет мемлекеттік бюджет есебінен жүзеге асырылатын әртүрлі құқықтық консультациялар мен өзге де заң көмегін қаржыландырудың барлық түрлерін

адвокатураға беруге тиіс. Арнайы құқықтық мәртебесі жоқ адамдар бұл қызметпен айналыспауға тиіс.

2. Мемлекет кепілдік берген заң көмегі бағдарламасына қатысатын адвокаттардың еңбегіне ақы төлеу бір қызметкерге және бір қылмыстық іске бөлініп, қылмыстық қудалау органдарын ұстауға арналған мемлекеттік бюджеттің шығыстарына мөлшерлес болуға тиіс. Мемлекеттік бюджеттің шығыс бөлігінде тиісті есептеулер мен нақтылаулар жүргізілуге, осы бағдарлама бойынша адвокаттарға ақы төлеу ставкалары мен ережелері өзгертілуге тиіс. Заң көмегін көрсетуге мемлекет кепілдік беретін істер бойынша қылмыстық процестегі тең құқылық пен бәсекелестік, оның ішінде адвокатты және оның процестік қарсыластарын тең қаржыландыруға байланысты болады. Осы бағдарлама бойынша тарифтердің айтарлықтай ұлғаюы әділет органдарына осы бағдарламаға қатысуға жұмысқа адвокаттарды тарту бойынша тиімді конкурстар өткізуге мүмкіндік береді.

Тегін заң көмегін көрсетудің басқа да бағыттарын дамыту және адвокатура базасында оны қолдану аясын кеңейту қажет. Тегін заң көмегін алуға құқығы бар тұлғалар тобына азаматтардың мынадай әлеуметтік қорғалмаған санаттарын енгізу қажет:

- 1) тұрмыстық және әлеуметтік зорлық-зомбылық құрбандары;
- 2) азаптау құрбандары;
- 3) қылмыстық істер бойынша жәбірленушілер;
- 4) бас бостандығынан айыру орындарындағы адамдар;
- 5) тараптар азаматтық істердің жекелеген санаттары бойынша (мемлекеттік органдармен даулар, еңбек даулары және адамдардың әлеуметтік қорғалмаған санаттары қатысатын басқа да).

Мұндай кеңейту бюджет қаражатын қосымша жұмсауды талап етеді. Мемлекеттік органдардың қызметін құқықтық ақпараттандыру мен жария етуге бюджет қаражатын тиімсіз жұмсаудан бас тарту қажеттілігін қамтамасыз ету үшін. Едәуір босаған қаражат есебінен заңнамада адвокаттың бюджет қаражаты есебінен қатысуы міндетті болып табылатын істер санаттарының тізбесін, сондай-ақ тегін заң көмегін алуға құқығы бар адамдардың әлеуметтік осал санаттарының тізбесін кеңейтуді қамтамасыз етуге болады. Азаматтық іс жүргізу кодексінде адвокаттың қатысуы міндетті болып табылатын азаматтардың қатысуымен істердің санаттарын белгілеу қажет, атап айтқанда:

- 1) алимент өндіріп алу туралы істерді;
- 2) өмірі мен денсаулығына келтірілген зиянды өтеу туралы істерді;
- 3) кәмелетке толмағандардың құқықтары мен мүдделерін қозғайтын істер;
- 4) халықтың әлеуметтік қорғалмаған санаттарының қатысуымен жасалған істер (төтенше жағдайларда зардап шеккен үлескерлер және т.б.);
- 5) белгіленген шектен асатын талап қою бағасы кезіндегі мүлдік даулар. Күдіктілер мен сотталушыларға ғана емес, қылмыстық істер бойынша жәбірленушілерге де білікті заң көмегіне кепілдікті қамтамасыз ету үшін өзгерістер енгізу қажет. Қолдану аясын кеңейту мемлекет кепілдік берген заң көмегінің сапасын қамтамасыз етудің жаңа тиімді тетіктерін қайта өңдеуді және енгізуді қажет етеді. Олар заң мамандығы үшін бірыңғай болуы тиіс.

3. Мемлекет кепілдік берген заң көмегі бағдарламасы бойынша жұмыс істейтін адвокаттардың еңбегіне ақы төлеу адвокаттың жолға жұмсаған уақытын міндетті түрде бір сағатқа дейін дөңгелектей отырып, адвокаттардың еңбегін минуттан бұрын есептеу практикасынан өту жолымен ескеруге тиіс.

4. Сот процесінде өкілдердің көмегіне ақы төлеу жөніндегі шығыстарды өтеу бөлігінде заңнаманы қайта қарау қажет. Азаматтық процесте мүліктік талаптар бойынша талаптың қанағаттандырылған бөлігінің он пайызы және мүліктік емес талаптар бойынша үш жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде белгіленген өтелетін шығыстар сомасының шектеулерін алып тастау қажет. Сондай-ақ, соттар процеске қатысқан адвокаттың көмегіне ақы төлеу бойынша шығындардың расталған сомасын толық көлемде өтеуі үшін ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары түзетілуі тиіс. Өтелетін шығыстар сомасы адалдық, әділеттілік және парасаттылық өлшемдері негізінде ерекше жағдайларда төмендетілуі мүмкін екендігін белгілеу қажет. Бұл өзгерістер де кемелердің жүктемесіне оң әсер етеді. Сот ісінен жеңілген тараптың адвокаттарға жұмсаған шығыстарын толық өтемеу іс жүзінде көптеген негізсіз талап қоюларға және ұзақ мерзімді сот талқылауларына әкеп соғады. Халықаралық практикада сот жүйесін түсіру үшін тиімді және әділ құрал деп талап-арыз бергені үшін мемлекеттік бажды көтеру емес, атап айтқанда жеңілген тараптан адвокаттардың көмегіне ақы төлеу жөніндегі шығыстарды толық өтеу танылады.

5. Адвокаттарға заң көмегіне ақы төлеу міндеті істің оң нәтижесіне байланысты болған кезде "сәттілік" ақысын белгілеуге рұқсат беру керек. Бұл әлемде кең таралған тәжірибе және бұл, ең алдымен, қарама-қарсы тараптан сот арқылы ақша алғанға дейін адвокаттардың жұмысына ақы төлеуге мүмкіндігі жоқ клиенттерге қажет.¶

8 бөлім. АДВОКАТТАРДЫҢ КӘСІБИ ЭТИКАСЫ

Адвокаттар этикасы мәселелері кәсіби заңмен, сондай-ақ Адвокаттардың кәсіби этикасы кодексімен реттелген. Кәсіби заң нормаларына сәйкес, заң көмегі жалпы қабылданған мінез-құлық нормалары, адамгершілік нормалары және заң көмегін көрсету стандарттары негізінде жоғары кәсіби және этикалық нормаларды сақтай отырып көрсетіледі. Адвокаттар өз әріптестеріне мамандық бойынша

құрмет, әділдік және ынтымақтастық рухында қарауы тиіс. Кәсіби этика кодексіне сәйкес, адвокат өзінің кәсіби қызметінде құқық пен заңға қызмет ету миссиясын түсінуі, құқық үстемдігі қағидаттарын бекітуге және іс жүзінде іске асыруға және заңдылықты мүлтіксіз сақтауға жәрдемдесуі тиіс. Мамандықтың беделіне, арнамысы мен абыройын сақтауға, адвокатураның беделіне қамқорлық жасау әрбір адвокаттың адамгершілік борышы болып табылады. Бұл ретте адвокаттың мінез-құлқы заң талаптарына және оларға заң көмегін көрсету кезінде де, тұрмыс пен жеке өмірде де адамгершілік қағидаттарына жауап беруі тиіс. Адвокат атағына нұқсан келтіретін мінез-құлық адвокатура институтына деген қоғамдық сенімге нұқсан келтіреді және адвокаттық мәртебемен сыйыспайды.

Жоғарыда көрсетілген ережелер алдыңғы қатарлы халықаралық тәжірибеге негізделген, адвокаттардың құқықтары мен міндеттеріне қатысты негіз қалаушы халықаралық актілерде, сондай-ақ әлемнің озық елдері адвокаттарының этика кодекстерінде бекітілген. Сонымен қатар, адвокаттардың кәсіби этиканы бұзуы жиі кездесетін құбылыс болды. Бұл ретте кәсіби этиканың бұзылуы процесік оппоненттерге қатысты ғана емес, өз әріптестерінің кәсіби қызметіне қатысты да орын алады. Мұндай фактілер көбінесе қоғамдық кеңістікте адвокаттардың әлеуметтік желілердегі парақшаларында орын алады. Мұндай жарияланымдар кәсіптің беделін айтарлықтай төмендетеді және қазақстандық адвокатураның имиджіне нұқсан келтіреді, адвокаттардың қызметін теріс қабылдауды қалыптастырады.

Қоғамдастық өзін-өзі басқару органдарының атынан мұндай мінез-құлықтың алдын алуға, өздігінен анықтауға және жолын кесуге тиіс. Сонымен қатар, адвокаттардың сөз бостандығына құқығы, ақпаратты еркін алу және тарату құқығы кез келген заңды тәсілмен шектелмеуге тиіс. Адвокаттардың өз қызметінде туындаған проблемаларды жариялауы, олардың өз азаматтық, саяси және құқықтық ұстанымдарын қорғауы адвокатураның дамуына ғана емес,

сондай-ақ құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қалыптасуына да оң әсер етеді.

9 бөлім. АДВОКАТТАРДЫҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУ

Адвокатураға білікті заң көмегін көрсету жөніндегі конституциялық-құқықтық миссияны жүктеу адвокаттардан тиісті кәсіби даярлықты талап етеді. Бұл ретте тұрақты өзгеріп отыратын заңнаманы және оны қолдану практикасын ескере отырып, адвокаттардың білімі үздіксіз болуға тиіс. Халықаралық тәжірибеге сәйкес бейінді заңда адвокаттың өз біліктілігін үнемі арттыру міндеті көзделген.

2018 жылғы 23 қарашада Адвокаттар алқаларының республикалық конференциясы бекіткен адвокаттардың біліктілігін арттыру стандарттарында адвокаттардың біліктілігін арттыру ұзақтығы тиісті біліктілікті арттыру бағдарламасымен айқындалады, бірақ үш жылда жиырма сағаттан кем болмауы тиіс.

Бұл ретте кәсіби заңның 43-бабына сәйкес, дәлелсіз себептермен біліктілікті арттырудан өту мерзімі отыз күнтізбелік күннен артық бұзылған не адвокаттық қызметпен айналысуға арналған лицензияның қолданылуы одан өтуден бас тартылған жағдайларда тоқтатыла тұрады. Біліктілікті арттыруды реттеуде мынадай өзгерістер жүргізілуге тиіс:

1. Республикалық адвокаттар алқасының жеткілікті материалдық-техникалық базасы болған кезде біліктілікті арттыру орталығын құру мүмкіндігі көзделсін, ол адвокаттар үшін өзекті тақырыптар мен бағыттар бойынша, оның ішінде қашықтықтан оқыту нысандарын енгізе отырып, оқытудың қазіргі заманғы технологиялары негізінде оқыту бағдарламасын әзірлеуге тиіс. Аталған институт адвокатура кадрларын даярлау және олардың біліктілігін арттыру үшін базалық ұйымға айналуы тиіс. Біліктілікті арттыру процесі:

- 1) үздік әлемдік тәжірибеге негізделген;
- 2) практикалық дағдылар алуға бағытталған;
- 3) адвокаттың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін;
- 4) өзін-өзі дамытуды ынталандыратын болып бөлінеді. Институтта оқу базалық заң пәндері мен заңнама нормаларын қайта өтуден тұрмайды. Институтта адвокаттардың біліктілігін арттыру бағдарламалары келесіні қамтуы тиіс:

- 1) практикалық білім мен дағдылар;
- 2) өз бетінше білім алу дағдылары;
- 3) заңдық зерттеулерге қабілеттілікті дамыту;
- 4) білімді жаңарту дағдылары;
- 5) проблемаларды әртүрлі көзқараста талдау қабілеттері мен қабілеттерін дамыту;
- 6) клиенттің қажеттіліктерін есепке алу қабілеті.

2. Адвокаттардың қолданбалы білім алу қажеттілігін ескере отырып, адвокаттар біліктілікті арттырудың белгілі бір бөлігін Адвокатура институтында және аумақтық адвокаттар алқалары жанындағы біліктілікті арттыру орталықтарында өтуі тиіс.

3. Біліктілікті арттыру үздіксіз болуы тиіс, яғни адвокаттар жылына кемінде жеті сағат жалпы санымен біліктілігін дербес арттыруы тиіс.

4. Адвокаттардың аумақтық адвокаттар алқаларының органдарында жұмыс істейтін, сондай-ақ адвокатураның мүддесі үшін қоғамдық істермен айналысатын адвокаттардың белгілі бір бөлігі жыл сайын біліктілігін арттыру үшін Республикалық адвокаттар алқасы жанындағы Адвокатура институтына жіберілуі тиіс.

5.5. Біліктілікті арттыру сағаттарының есебіне ғылыми-практикалық конференцияларда баяндамалармен сөз сөйлеуді, адвокатураның өзекті проблемалары бойынша ғылыми-практикалық материалдарды жариялауды, адвокатура мүддесі үшін нормативтік актілер мен заңды қорытындыларды, әдістемелік құралдарды әзірлеуге қатысуды, басқа адвокаттардың біліктілігін арттыру жөніндегі іс-шараларды өткізуді қарау қажет.

10 бөлім. АДВОКАТТЫҚ ҚЫЗМЕТ НЫСАНДАРЫН КЕҢЕЙТУ БӨЛІГІНДЕ АДВОКАТУРАНЫ ЖАҢҒЫРТУ

Кәсіби заңнаманың 49-бабына сәйкес адвокат өз қызметін адвокаттар алқасында құрылатын заң консультациясында не заңды тұлғаны тіркеусіз жеке жүзеге асыруға, сондай-ақ адвокаттық кеңсені дербес немесе басқа адвокаттармен бірлесіп құруға құқылы. Осы нысандардың әрқайсысының өмір сүруге құқығы бар. Сонымен қатар, оларды реттеуде өзгерістер қажет, сондай-ақ адвокаттық қызметтің жаңа нысандарын енгізу қажет.

Кәсіби заң нормаларына сәйкес, кәсіби қызметті заңды тұлғаны тіркеусіз жеке жүзеге асыратын адвокаттың адамдарды қабылдау, адвокаттық іс жүргізудің сақталуын қамтамасыз ету және адвокаттық құпияны сақтау үшін шарттарды сақтау үшін қажетті үй-жайы болуға міндетті. Сонымен қатар, пандемияға байланысты көптеген адвокаттар онлайн режимде қызмет атқарады, кеңселерде клиенттерді қабылдамайды, бірақ адвокаттар кеңселерді жалға алу үшін ақы төлеуге мәжбүр болады. Бұл ретте көптеген сот процестері пандемия аяқталғаннан кейін де онлайн-форматта қалады. Бұл бөлікте заңнама өзгеруде. Осыған байланысты адвокатта қызметтік үй-жайдың міндетті түрде болуы туралы норманы алып тастау қажет. Заң консультацияларын реттеуде өзгерістер заңнамада емес, олардың жұмыс тәжірибесінде қажет. Аумақтық адвокаттар алқалары оларда жұмыс істейтін адвокаттардың дауыс беру қорытындыларын

ескере отырып, заң консультацияларының меңгерушілерін тағайындауды қамтамасыз етуі қажет.

Заң консультацияларында қызмет істейтін адвокаттар, алқа адвокаттарының барлығының ортақ мүлкін пайдаланатындықтан, әлеуметтік заң көмегін көрсетумен және мемлекет кепілдік берген заң көмегін көрсетумен айналысуы тиіс. Заң консультацияларында жұмыс істейтін адвокаттар заң консультациясы мен адвокаттар алқаларының шоттарына заң көмегін көрсеткені үшін алған сыйақыны кассаға тапсыру міндетінен босатылуға тиіс.

Адвокаттық кеңселер адвокаттарды әріптестік келісімнің тарапы болу құқығынсыз және әріптестіктің кірістері мен мүлкін бөлуге қатысу құқығынсыз кеңесшілер ретінде әріптестікке қабылдау құқығын беруі қажет. Бұл адвокаттық кеңседе жұмыс істей алатын және уақыт өте келе әріптес бола алатын жас адвокаттарға қажет, олар басқа әріптестеріне өздерінің кәсібилігін және олардың серіктесі болу құқығын дәлелдей алады. Сондай-ақ адвокаттық кеңсенің аға және кіші әріптестеріне әріптестердің градацияларына, сондай-ақ әртүрлі аумақтық адвокаттар алқаларының мүшелері болып табылатын адвокаттардың бір адвокаттық кеңсенің әріптесі болу құқығына рұқсат етілуге тиіс. Адвокаттық кеңсе адвокаттық қызметті жүзеге асыруға байланысты олардың алған табыстары бойынша адвокаттардың салық агенті бола алуы үшін салық заңнамасына өзгерістер енгізу қажет. Адвокаттық қызметті ұйымдастырудың өзге де нысандарын енгізу қажет. Адвокаттық кеңсенің нысаны адвокаттардың бір-біріне іскерлік әріптес болып қалыптасуын көздейді.

Барлық адвокаттар өз әріптестерінің іс-әрекетіне жауапты болғысы келмейді, бірақ кеңсені бірлесіп жалға алу, маркетингке, бэк-офиске шығыстарды азайту үшін өз қызметін ұйымдастырудың арнайы нысанын құру мүмкіндігі болуы тиіс. Яғни адвокаттар бірлескен шығындарды бөлісіп, ортақ брендке ие бола алады, бірақ әркім клиентпен жеке жұмыс істейді, әркім клиентпен келісім-шарт

жасасады. Бұл оннан астам адвокаттың бірігуі үшін маңызды. Бұл жағдайда Ресей Федерациясының тәжірибесін меңгеру қажет. Ресейде адвокаттар адвокаттық бюро мен адвокаттар алқасын құра алады.

Адвокаттық бюро - қазақстандық адвокаттық кеңсенің баламасы. Оны құрған адвокаттар әріптестік келісім жасасуға міндетті және клиенттермен шартқа басқарушы әріптес қол қояды. Бұл жағдайда адвокаттар бір команда, бір ұйым ретінде қызмет атқарады. Адвокаттар алқасы - олар әріптестік келісім жасаспайтын адвокаттар бірлестігі. Клиентпен шартқа әрбір адвокат дербес қол қояды. Бұл жағдайда адвокаттар әріптес болып табылмайды. Бұл нысан адвокаттар клиенттердің істері бойынша бір-біріне жауап беруге дайын болмаған жағдайларда икемділік береді. Адвокаттық қызметтің тағы бір нысаны ретінде жауапкершілігі шектеулі серіктестіктің нысанын қарау қажет. Әлемнің дамыған елдерінде адвокаттарға қазақстандық жауапкершілігі шектеулі серіктестіктің баламасы болып табылатын Limited Liability Partnership нысанында жұмыс істеуге рұқсат етілген. Әлемдегі ең ірі халықаралық адвокаттық фирмалардың көпшілігі дәл осы нысанда құрылған. Бұл нысан серіктестердің жауапкершілігін олардың заңды тұлғадағы жарналарымен ғана шектеуге мүмкіндік беретіндігімен қызықты. Бұл нысан басқару, кірістерді бөлу мәселелерін реттеуге, бірлескен меншіктегі үлестерді анықтауға да қолайлы жағдай жасайды.

Адвокаттық кеңселер шеңберіндегі әріптестік - бұл бірлескен қызмет туралы шартта әрекет ететін қарапайым серіктестік. Сондықтан бұл форма серіктестер көп болған кезде онша ыңғайлы емес. Сонымен қатар, адвокаттарға жауапкершілігі шектеулі серіктестікті құру құқығын беру, егер адвокаттық қызмет әлемнің көптеген елдерінде қабылданғандай, кәсіпкерлік деп танылған жағдайда ғана мүмкін болады. Бұл ретте әлемде адвокаттарға өзге кәсіпкерлік қызметпен де айналысуға тыйым салынбайды, бірақ адвокаттық қызмет пен басқа да кәсіпкерлік қызмет арасында мүдделер қақтығысын туғызбау үшін

белгілі бір шектеулермен айналысуға тыйым салынады. Сонымен қатар, адвокаттық қоғамдастықта бұл мәселе біркелкі қабылданбайды. Қазақстандық адвокаттар алқасы сияқты бірыңғай өзін-өзі реттейтін ұйымды енгізу сияқты ережені енгізу адвокаттық қоғамдастықтың пікірін ескере отырып қабылдануға тиіс.¶

11 бөлім. АДВОКАТТАРҒА ҚАТЫСТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ САЛЫҚТЫҚ ӘДІЛДІК

Мемлекеттің қолданыстағы салық және әлеуметтік саясаты халыққа білікті заң көмегін көрсету жөніндегі конституциялық-құқықтық міндетті іске асыруға бағдарланған адвокаттық қызметтің ерекшелігін ескермейді. Кәсіпкерлерден айырмашылығы қолданыстағы заңнамаға сәйкес адвокаттарға елеулі міндеттемелер мен шектеулер жүктеледі, олардың ішінде мыналарды атап өтуге болады:

1. Адвокаттар бірқатар жағдайларда өз қызметін өтеусіз жүзеге асыруға міндетті;
2. Адвокаттар өз есебінен біліктілігін үнемі арттыруға міндетті;
3. Адвокаттардың салықтары адвокатураның өзін-өзі басқару ұйымдары мен органдарын ұстауға бағытталмайды. Адвокаттар адвокаттар алқасына ай сайынғы жарналарды жүзеге асыруға міндетті және өздерінің басқару органдарын ұстау ауыртпалығын көтереді;
4. Адвокаттардың бірқатар жағдайларда қабылданған тапсырмадан бас тартуға құқығы жоқ және клиенттен төлем алмаған жағдайда да көмек көрсетуге міндетті. Бұл ретте адвокаттық қызмет бастамашыл болып табылады және кәсіпкерлердің қызметі сияқты тәуекелдерге ұшырайды. Адвокаттардың көпшілігінің табысы төмен. Адвокат қызмет атқара алмайтын, бірақ бәрібір өз алқасына жарна төлеуге, офисті ұстауға жұмсалатын шығындарды көтеруге тиіс және т.б. жағдайлар болады. Бұдан басқа, адвокаттарға кәсіпкерлік қызметті және өзге де ақы

төленетін қызметтерді жүзеге асыруға тыйым салынады. Бұл жағдайды болдырмау қажет. Мемлекет кәсіпкерлік қызметті жан-жақты қолдайды. Бұл кәсіпкерлерге табыстың 1-3 пайызы мөлшерінде салық төлеу мүмкіндігімен түрлі салық режимдерін беруден көрінеді. Бұл ретте, тіпті жалпыға бірдей белгіленген салық режимі бойынша дара кәсіпкерлердің салық салынатын табыстан табыс алуға байланысты шығыстарды шегеруге құқығы бар, яғни таза табыстан салық төлейді. Қызмет жағдайы анағұрлым күрделі адвокаттар таза табыстан емес, түсімнен салық төлейді, жеке кәсіпкерлер пайдалана алатын арнаулы салық режимдері бойынша қызмет етуге құқығы жоқ.

Адвокаттардың жағдайын дара кәсіпкерлермен теңестіру үшін мыналар қажет:

1. Адвокаттар шағын бизнес субъектілері үшін көзделген арнаулы салық режимдерін пайдалану құқығын алуы тиіс.
2. Жалпыға бірдей белгіленген салық режимін қолданатын адвокаттар: адвокаттың кәсіби жауапкершілігін сақтандыру бойынша шығыстар; адвокаттың біліктілігін арттыруға ақы төлеу бойынша шығыстар; Мүшелік жарналар нақты шығыстардың толық көлемінде төленеді. Салық мәселелерінен басқа адвокаттардың әлеуметтік қорғалуына байланысты проблемалар да бар. Адвокаттар құқықтық көмек көрсету барысында тергеу изоляторларына, түрмелерге барады, көбінесе полиция, прокуратура, сот ғимараттарында, яғни терроризм қаупі бар қауіпті жерлерде және т.б. болады. Адвокат қаза тапқан немесе денсаулығынан айырылған жағдайда бұл жерлерде судьяларға, прокурорларға немесе полиция қызметкерлеріне қарағанда қаза болуына байланысты өтемақы төлеу және денсаулығын қалпына келтіру шығындарын өтеу жөніндегі арнайы заңнамалық тетік жоқ. Сонымен қатар адвокаттар өздеріне жүктелген конституциялық-құқықтық міндеттер шеңберінде мемлекет кепілдік берген заң көмегін көрсетеді. Осыған байланысты мемлекет адвокаттарға тиісті әлеуметтік қорғау беруі қажет. Бұдан басқа, мемлекет халыққа білікті заң көмегін көрсетуге кепілдік береді. Алайда, ауылдық жерлердегі

тұрғындарға адвокаттардың мұндай көмек көрсетуі жеткілікті кадрлардың болмауынан мүмкін емес. Адвокаттарды ауылдық жерлерге тартуды ынталандыру үшін «Дипломмен ауылға» мемлекеттік бағдарламасы бойынша субъектілер тізбесіне адвокат мамандығын енгізу қажет.

12 бөлім. АДВОКАТТЫҚ РӘМІЗДЕР МЕН НАГРАДАЛАР

Адвокат ерекше өкілеттіктер мен артықшылықтар берілген арнайы құқық субъектісі болып табылады. Адвокаттардың кәсіби этикасы кодексіне сәйкес, бұл мәртебе адвокатқа кәсіби міндеттерін орындау кезінде қарым-қатынаста іскерлік этиканы және іскерлік киім стилін сақтау талабымен белгіленеді. Іскерлік киім стилі адвокаттың ерекше мәртебесін толық көрсетпейтіндіктен, арнайы адвокаттық белгі тағу ұсынылады. Осыған байланысты

Республикалық адвокаттар алқасы 2017 жылы бастаған адвокаттың төсбелгісін бекіту және дайындау жұмыстарын аяқтау қажет. Адвокаттың сот отырыстарына адвокаттық мантияларда қатысу құқығы кәсіби заңда белгіленген. Бұл ретте адвокаттық мантиялардың нысаны мен сипаттамасын Республикалық адвокаттар алқасы әзірлейді және бекітеді. Кәсіби заңның осы талаптары орындалуға тиіс. Сонымен бірге мантия тағу міндетін қолдану қоғамдастықта пікірталас болып табылады. Бұл мәселе қоғамдастық ішінде шешілуі тиіс. Осы міндетті енгізудің пайдасына адвокаттың сот процесінде процестік оппоненті болып табылатын прокурордың погондары бар арнайы нысанда киюі көрсетіледі. Бұл бастапқыда адвокат және прокурор мәртебелерінде сәйкессіздік тудырады. Егер адвокат та мантия киген немесе оның ерекше мәртебесі мен артықшылықтарын баса көрсететін өзге де анық ажыратылатын нышан тағылған жағдайда осы диспропорция шешілуі мүмкін.

Республикалық адвокаттар алқасы кәсіби заңнамаға сәйкес, тек адвокаттар алқаларына ғана емес, елдің барлық адвокаттарына өкілдік ету және олардың

мүдделерін қорғау мақсатында құрылады. Бұл ретте адвокатураның орталық ұйымының өз уәждеу жүйесі бар, өйткені адвокаттарды өздеріне жүктелген конституциялық-құқықтық міндеттерді сапалы жүзеге асыруға, жас кадрларды оқытуға қатысуға, өзін-өзі басқару органдарына қатысуға, қоғамдық кеңестер мен жұмыс топтарында кәсіп мүддесі үшін жұмыс істеуге ынталандыруға тиіс. Бұл үшін негізгі ынталандыру грамоталар, алғыстар, медальдар және өзге де осындай наградалар түріндегі моральдық көтермелеу шаралары болып табылады. Сонымен қатар, марапаттау жүйесі мен адвокатураның марапаттау түрлері әділеттілік, объективтілік және бейтараптық қағидаттарына негізделуі үшін жетілдіру қажет. Бұл үшін наградалардың бірі белгілі бір жұмыс стажы болған және тәртіптік жазалар болмаған адвокаттарға мінсіз жұмысы үшін автоматты түрде тапсырылуы тиіс. Үздік дизайнерлік эзирлемелерді ескере отырып, наградалар дизайнын жаңғырту қажет. Медальдарды күнделікті іскерлік киіммен бірге киюге болатын арнайы белгілер түрінде жасаған жөн.

Белгілі жайт, заңнама кәсіби мерекелерді – әртүрлі салалардағы жұмысшылардың күндерін қарастырады. Қазақстан Республикасы Президентінің 1998 жылғы 20 қаңтардағы № 3827 "Қазақстан Республикасындағы кәсіптік және өзге де мерекелер туралы" Жарлығымен прокуратура органдарының, әділет, әлеуметтік қорғау, Статистика органдарының және т.б. күндері белгіленді. Осыған байланысты кәсіби мереке – адвокатура күнін белгілеу орынды болып табылады. Республикалық адвокаттар алқасы осы мерекенің күнін 5 желтоқсанды айқындайды. 1997 жылдың осы күні Егеменді Қазақстан тарихында алғаш рет адвокаттық қызметтің негіздері регламенттелген "Адвокаттық қызмет туралы" Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. ¶

13 бөлім. АДВОКАТУРАНЫ ЦИФРЛАНДЫРУ

Барлық салаларда барлық түрлі қызметтер мен процестерді жаппай цифрландыру жүргізіліп жатқан кезеңде адвокатура жалпы үрдістен артта қалмауы тиіс. Ол үшін:

1. Заңгерлік көмектің бірыңғай ақпараттық жүйесі арқылы мемлекет кепілдік берген заң көмегін көрсетуге адвокаттардың қатысуының қолданыстағы тәртібі жетілдіру қажет

Тәртіпте ауылдық жерлерде оның қолжетімділігі бөлігінде Бірыңғай заң көмегі ақпараттық жүйесін пайдалануға байланысты мәселелер, интернет желісін бұғаттау кезеңінде, төтенше жағдай кезеңінде адвокаттардың кепілдендірілген мемлекеттік заң көмегі (КМЗК) қатысуын қамтамасыз етудің баламалы тетіктері, ақаулықтарға байланысты ақпараттық жүйенің жұмысын тоқтата тұру және т.б. көзделсін, сондай-ақ жүйені пайдалану барысында адвокаттардан келіп түсетін көптеген ұсыныстар ескерілуі тиіс.

2. Мемлекет кепілдік берген заң көмегі бойынша барлық істер интернеттің қолжетімділігін ескере отырып, осы жүйе арқылы бөлінуі үшін заң көмегі ақпараттық жүйесін жетілдіруге қол жеткізу.

3. Ақпараттық жүйеге мынадай деректер базасын енгізуге қол жеткізу ұсынылады:

- Жеке тұлғаның соттылығы, жазаны өтеу орны және т.б. туралы деректер базасы
- Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің «Бүркіт» АЖ – Жеке тұлғаның мемлекеттік шекараны кесіп өтуі, қай әуежайдан және қандай рейспен және Қазақстанға келу күні, қайдан және қай рейспен, мемлекеттік шекараның жаяу немесе автомобильмен өту пункті мен фотосуреттерді қоса беруі, мемлекеттік шекараны кесіп өтуге бар шектеулер және кімдер қойғаны туралы деректер базасы және т.б. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің «Атқарушылық іс жүргізу органдары» ААЖ.

- Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің "Атқарушылық іс жүргізу органдарының" ААЖ. Жеке немесе заңды тұлғаға қатысты атқарушылық іс жүргізу және салынған шектеулер туралы, тыйым салынған мүлікті өткізу жөніндегі электрондық аукциондар және т. б. деректер көрсетілетін ЖСО дерекқоры.

- Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Әкімшілік полиция комитетінің "сервис орталығы" ААЖ. Жеке немесе заңды тұлғаға қандай құқық бұзушылықтар үшін және не үшін және оларды төлеу күні, ЖСО мәжбүрлеп орындау үшін берілген берешектің болуы және т. б. әкімшілік айыппұлдар туралы деректер базасы

- жеке немесе заңды тұлғаға қатысты нотариаттық іс-әрекеттер туралы немесе нотариустың қандай әрекеттер жасағанын көрсететін жеке немесе заңды тұлға жасаған мәліметтер базасы;

- жеке немесе заңды тұлғаның қандай Мемлекеттік қызмет алғандығы көрсетілетін ХҚКО мәліметтер базасы.

- жеке немесе заңды тұлғалардың салық берешектері, салық декларацияларын уақтылы тапсыруы және т. б. туралы ақпарат.

4. Мемлекеттік бюджет есебінен «Е-Заң көмегі» АЖ пайдаланғаны үшін абоненттік төлемге байланысты қатысушы адвокаттардың шығыстарын өтеуге қол жеткізілсін. Бұл жүйе адвокаттардың ғана емес, құқық қорғау органдары мен соттардың жұмысын жеңілдетеді. Осыған байланысты КМЗК (ГГЮП) жүйесінің функционалы үшін ақы төлеу мемлекеттік бюджет есебінен болуы тиіс. КМЗК жүйесіне қатыспайтын адвокаттар Бірыңғай заң көмегі ақпараттық жүйесі негізінде өз еркімен пайдалана алады.

5. Адвокаттық қоғамдастықтың баға белгілеу қағидаттары туралы барлық ақпараты және «Е-Заң көмегі» АЖ пайдалану кезінде қажетті шығыстар мен тарифтердің мөлшерін айқындау мүмкіндігі болуы тиіс.
6. Адвокаттардың жүйенің қажетті функционалын қалыптастыруға қатысу мүмкіндігін қамтамасыз ету.
7. Ақпараттық қауіпсіздік және құпиялылықты сақтау кепілдіктерін, сондай-ақ тәуелсіз тексеру мүмкіндіктерін беру.
8. Аумақтық адвокаттар алқалары мемлекет кепілдік берген заң көмегін ұйымдастыру жөніндегі міндеттерді орындау үшін Бірыңғай заң көмегі ақпараттық жүйесінің статистикалық және талдамалық ақпаратқа қолжетімділігі болуы тиіс.

Адвокатураның өзіндік ақпараттық ресурстары да дамуды талап етеді. Осыған байланысты мыналарды іске асыру қажет:

1. Республикалық адвокаттар алқасының ресми интернет-ресурсы толық жаңартылсын. Сайттың қарапайым және қисынды құрылымы болуы, мемлекеттік және орыс тілдерінде бірдей интерфейсі, сондай-ақ ағылшын тіліндегі бөлімі болуы тиіс.
2. Кәсіби заңда көзделген барлық ақпаратты (адвокаттар мен алқалардың тізімдері), сондай-ақ барлық органдарының жұмысы туралы толық ақпаратты интернет-ресурста жариялауды қамтамасыз етсін.
3. Адвокаттардың біліктілігін арттыруды және мерзімді аттестаттауды өткізуді растайтын электрондық сертификаттарды беруді және есепке алуды қоса алғанда, РАА интернет-ресурсын біліктілікті арттыру үшін бірыңғай электрондық алаң ретінде пайдалану.

4. Сайттың көмегімен жоспарланған талқылаулар мен отырыстар туралы хабарлау, шешімдер мен қабылданатын актілердің жобаларын жариялау және талқылау, қабылданған шешімдерді жариялау сияқты барлық РАА органдарының жұмыс істеуін қамтамасыз ету.

5. Интернет-ресурсын адвокаттық қызметті жүзеге асыру үшін қажетті әдістемелік және ақпараттық материалдармен толтыру. Оны адвокаттардың қызметінде күнделікті қажетті көмекші ету.

6. Өтініштерді қабылдау мен өзекті мәселелерді талқылауды қоса алғанда, интернет-ресурс адвокаттардың адвокатура органдарымен өзара іс-қимылы үшін бірыңғай терезеге айналуы тиіс.

14 бөлім. АДВОКАТТАР МЕН БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫ

Республикалық адвокаттар алқасы мен аумақтық адвокаттар алқалары өз қызметін бұқаралық ақпарат құралдарында барынша толық жариялауға тиіс. Адвокаттардың адвокатура органдарының жұмысы туралы ақпаратқа қол жеткізуі адвокаттық қоғамдастықтың сенімі үшін негіз болып табылады. Өз кезегінде адвокаттардың ақпаратты еркін алу және тарату құқықтары шектелмеуі тиіс, бірақ адвокаттық құпияны және Кәсіби әдеп кодексінің ережелерін сақтай отырып, ақпаратты тарату жөніндегі қызметті жетілдіру үшін мыналар қажет:

1. Республикалық адвокаттар алқасының жаңа интернет-ресурсында оның барлық органдарының жұмысы туралы толық ақпаратты жариялауды қамтамасыз ету.

2. Республикалық адвокаттар алқасы адвокатура мен адвокаттар туралы материалдарды орналастыру үшін журналистерді көтермелеуге тиіс. Адвокатура проблемалары бойынша үздік материалдардың авторларын марапаттау арқылы шығармашылық конкурстар өткізу қажет. Журналистерге арналған адвокатураның арнайы сыйлығы жұмыс нәтижелері Қазақстан адвокатурасының беделін арттыратын шығармашылық қызметкерлер мен ұжымдардың еңбегін

мойындау болып табылады. Сыйлық адвокатураның жетістіктерін насихаттайтын және қоғамдық мойындауға ие болған неғұрлым талантты туындылары үшін берілуге тиіс.

3. Республикалық адвокаттар алқасы адвокаттық форумдарды, диалог алаңдарын, теледидар хабарларын, баспасөз конференцияларын және т.б. ұйымдастыруға бастамашылық етуі және қолдау көрсетуі тиіс.

4. Республикалық адвокаттар алқасы ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігімен бірлесіп, мемлекеттік ақпараттық тапсырысты жүзеге асыру аясында бірлескен жобаны жүзеге асыру мүмкіндігін пысықтауы тиіс. Азаматтардың заңды құқықтары мен мүдделерін қорғау бойынша ұйымдастырушылық-заңгерлік дағдыларды үйретуге ерекше назар аудару қажет.

15 бөлім. КӘСІБИ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮНТЫМАҚТАСТЫҚ

Республикалық адвокаттар алқасы зерттеу және тәжірибе алмасу, бірлескен іс-шаралар өткізу, кәсіби мүдделерді қорғау мақсатында ынтымақтастықты дамытуға және қазақстандық, халықаралық және өңірлік кәсіби ұйымдарға өзінің қатысуын қамтамасыз етуге тиіс. Халықаралық заңгерлер қауымдастығына (International Bar Association) мүшелікті қалпына келтіру қажет. Бүкіл әлемнің адвокаттық ұйымдарын біріктіретін осы халықаралық ұйыммен бірлескен іс-шаралар кешені әзірленуге тиіс.

16 бөлім. ҚОЛДАНЫСТАҒЫ АДВОКАТТАР АЛҚАЛАРЫ БАЗАСЫНДА БІРЫҢҒАЙ ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕЙТІН ҰЙЫМ ҚҰРУ – КҮШТІ АДВОКАТУРАҒА ЖОЛ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАРДЫҢ ТАЛАБЫ

Қазақстанда мемлекеттік тәуелсіздік алған сәттен бастап заң көмегі нарығы адвокаттар мен заң кеңесшілері арасында бөлінеді. Бұл ретте, егер адвокаттардың қызметін мемлекет лицензияласа және олар адвокаттар алқасының мүшесі болуға

міндетті болса, онда заң консультанттарының қызметі ұзақ уақыт бойы реттелмеген. Сондықтан олар кез келген, оның ішінде жоғары заң білімі жоқ тұлғалар болуы мүмкін. Нәтижесінде, қандай да бір кәсіби және этикалық бақылаудың болмауын пайдалана отырып, сапасыз қызметтер көрсете отырып, заң мамандығының беделіне нұқсан келтірген көптеген субъектілер болды.

2018 жылғы 5 шілдеде кәсіби заңнаманың қабылдануымен соттарда өкілдік етуге құқығы бар заңды консультанттардың қызметі реттеле бастады. Бұл ретте мемлекет оларды өздері құрған заң консультанттарының палаталары шеңберінде өзін-өзі реттеуді енгізді. 2021 жылдың басында жетпістен астам палата жұмыс істеді. Бұл ретте заң консультанттарының қызметін мемлекет адвокаттардың қызметіне қарағанда жұмсақ реттейді, бұл төменде баяндалғаннан көрінеді:

1. Адвокаттарға қарағанда заң консультанты болғысы келетін адамдар міндетті кәсіптік тағылымдамадан өтуге, Әділет министрлігінен лицензия алуға және құрамына міндетті түрде мемлекет тағайындайтын жұртшылық өкілдері мен бұрынғы судьялар кіретін аумақтық әділет органдары жанындағы комиссияда аттестаттаудан өтуге міндетті емес. Заң кеңесшілерінің палаталары өз қатарына кандидаттарды тиісті түрде (адвокат болғысы келетін адамдар үшін емтихандармен салыстырғанда) білімін тексерусіз қабылдауға талпыныс жасауда, өйткені олардың алдында өз санын көбейту мақсаты тұр.

2. Заң консультанттарына қатысты тәртіптік істерді заң консультанттары палаталарының басшылары қарайды, ал адвокаттарға қатысты мұндай істерді Әділет министрлігінің ұсынысы бойынша құрамына жұртшылық өкілдері мен отставкадағы судьялар сайланатын тәртіптік комиссиялар қарайды. Заң консультанттарына қатысты тәртіптік істерді қарау үшін комиссия құрамына мұндай талап жоқ. Палаталар өз қатарында заң кеңесшілерін тартқаны және ұстағаны үшін бәсекелестіктің болуына байланысты тәртіптік теріс қылықтар жасаған кезде оларды жазаламауды талап етеді. Нәтижесінде өз мүшелеріне

барынша адал палаталар ұтып алуы мүмкін. Бұл заң кеңесшілерінің өзін-өзі реттеуі енгізілген бастапқы мақсаттарға қайшы келеді.

Адвокаттар мен заң консультанттарын реттеудің қолданыстағы режимдерін талдау кезінде мынадай теріс салдар анықталады:

– Адвокатура мен заң кеңесшілерінің палаталары шеңберінде заң көмегін көрсету бойынша өз мазмұны бойынша біртекті қызметтің қосарланған кәсіби және этикалық стандарттарын құру (бұл ретте олар да соңғыларының ішінде әртүрлі болады).

– Заң көмегін алушылар үшін әртүрлі қызмет көрсету субъектілері үшін реттеудің әртүрлі режимдерінде бағдарлау мүмкін еместігі (адвокаттар мен заң консультанттары).

- Кейбір палаталардың функцияларды тиімсіз орындауы, бұл белгіленген талаптарға тек формальды түрде жауап беретін адамдарды мамандыққа жіберуге, сондай-ақ заң көмегінің сапасына тиімді бақылаудың болмауына әкелуі мүмкін.

- Заңнамада заң көмегін көрсету жөніндегі қызметтің бірыңғай ұғымын, көлемі мен мазмұнын айқындау тәсілдерінің болмауы.

Жоғарыда көрсетілген жағдайлар кәсіби заң қабылдандағы мақсаттарды теңестіреді. Адвокаттар мен заң кеңесшілеріне бөлінудің қазақстандық тәжірибесі, бұл екі мамандық та соттарда өкіл болуға мүмкіндік береді, әлемдік тәжірибеде бірегей болып табылады. Сондықтан бұл мәселе өзекті болып табылады және шешуді талап етеді. Осыған ұқсас жағдайда Еуропа Кеңесі құқығы арқылы демократияны жақтаушы Еуропалық комиссия (Венециялық комиссия) 2021 жылғы 15-16 қазанда өткен өз отырысында Словакия үкіметінің көптеген палаталарды (Bar Association) құру мүмкіндігі туралы өтінішін қарап, келесіні атап өтті:

бір ұйымның орнына «еркін нарық» логикасы заңгерлер мен олардың палаталарының қарым-қатынасына қолданылмайтынын, өйткені палата жеке меншік бірлестік болып табылмайтындығын, өз мүшелерінің ізгі ниетімен емес, заңға сәйкес құрылатынын атап өтті. Бұл ретте палата қандай да бір экономикалық және бизнес мүдделерін көздемейді. Заң қоғамдастығының мүдделерін мемлекет алдында ілгерілетіп отырып, палата да мемлекет мүддесі үшін көпшілік мүддесін алға тартады. Сондай-ақ, қорытындыда көптеген палаталарды құру олардың саяси клубтарға айналып, сол арқылы оның органдарының саяси бейтарап статусына қауіп төндіретіні айтылған.

Әлемнің басым көпшілігінде заң көмегі нарығының барлық қатысушылары қазақстандық адвокаттар алқасы сияқты бірыңғай өзін-өзі реттейтін ұйымның мүшесі болуға міндетті. Жоғарыда аталған қорытындыда Венециялық комиссия атап өткендей, Еуропада кең таралған үлгі - өзін-өзі басқаратын бір ұйым басқаратын бірыңғай заң мамандығы.

Әрине, біздің елімізде де заң мамандығын реттеудің жалпыға танылған әлемдік стандартын қабылдау қажет. Қазіргі жағдай, бір ғана қызмет көрсететін кәсіпқойлардың әртүрлі топтары айтарлықтай айырмашылығы бар реттеушілік режимдерге түсетін жағдайда, қолайсыз болып табылады.

Адвокаттық қоғамдастық барлық жеке практикамен айналысатын заңгерлерді қолданыстағы адвокаттар алқаларының негізінде бірыңғай ұйымға біріктіруді басым нұсқа деп санайды. Бұл ретте қылмыстық істер бойынша қорғаушы болу құқығын алу үшін адам тағылымдамадан өтуге және аттестаттау комиссиясынан емтихан тапсыруға тиіс.¶

Бұл мәселені бүкіл адвокаттық қоғамдастық пен заң консультанттары қоғамдастығы талқылап, талқылаулар мен ымыралы нұсқаларды іздеу қорытындылары бойынша шешім қабылдау қажет. Жетекші қазақстандық және

шетелдік ғалымдарды тарта отырып, ғылыми зерттеулер жүргізу қажет. Бұл жерде сондай-ақ осы реформаны жүргізу үшін осы Тұжырымдамада көрсетілген адвокатураның өзінде көп уақытты талап ететін өзгерістер қажет екенін ескеру қажет. Осыған байланысты адвокатура базасында бірыңғай өзін-өзі реттейтін ұйымды енгізу жөніндегі мақсат ұзақ мерзімді болып табылады және осы тұжырымдаманың барлық тармақтары міндетті түрде орындалған жағдайда және барлық мүдделі тұлғалардың пікірін ескере отырып, мүмкін болады.¶

Осы мәселе оң шешілген жағдайда адвокатура органдарының өздері және оның лауазымды адамдары мемлекеттік органдардың айтарлықтай ықпалына немесе бақылауына түспеуі тәуекелін ескерту қажет. Сондықтан заң мамандығының тәуелсіздігін сақтау кепілдігі осы жұмыстың барлық кезеңдерінде қамтамасыз етілуі керек. Бірыңғай реттеу шеңберінде заңгерлерді біріктіру рәсімінің өзі жариялы, дәйекті, болжамды, қисынды және адвокатура мен Заң консультанттарының барлық ұйымдарымен пікірсайыс нәтижелеріне негізделген болуға тиіс.

ҚОРЫТЫНДЫ

1. Осы «Жаңа Қазақстан - жаңа адвокатура» қазақстандық адвокатураны дамытудың 2022-2025 жылдарға арналған Тұжырымдамасы 2022 жылғы 18 сәуір күні Республикалық адвокаттар алқасының Төралқасымен қабылданды.
2. Бұл Тұжырымдама елдің құқықтық жүйесінің реформаларын жүргізу кезінде оның ережелерін есепке алу үшін Қазақстан Республикасының Президентіне және мүдделі мемлекеттік органдарға ұсынылады.